

TÜRK VE KAZAK HUKUKUNDA YABANCI YATIRIMLARIN TEŞVİKİ*

DOI: 10.33717/deuhfd.567634

Dr. Öğr. Üyesi Salımya GANIYEVA**

Öz

Gelişmekte olan ülkelerin iç kaynaklarının yetersizliği, dış kaynaklı yatırım araçlarının ülkeye çekilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Birçok gelişmekte olan ülke, kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu dış kaynak ve teknolojiyi sağlamak için yabancı yatırımcılara vergi ve teşvik paketleri önermektedir. Ancak sadece bu yöntemlerin uygulanması yabancı yatırımların çekilmesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Zira yabancı yatırımcı, kendi ülkesinin dışında bir başka ülkede yatırım yapmaya karar verirken, yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve politik istikrarını, yeterli potansiyel talebinin mevcudiyetini, hammaddeye ulaşma ve üretimin etkin bir şekilde yapılma imkânı gibi faktörleri de göz önünde bulundurmaktadır.

Ayrıca, güvenli yatırım ortamının sağlanması açısından ılımlı yatırım mevzuatı gibi, yatırım alanında akdedilmiş milletlerarası sözleşmelere ev sahibi ülkenin taraf olmasının da yabancı yatırımların teşvikindeki rolü tartışılmazdır.

Bu bağlamda gelişmekte olan ve yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan Türkiye ve Kazakistan'ın, ülkelerine yabancı yatırımları çekmek amacıyla, yatırım mevzuatlarında zaman zaman değişikliğe giderek, yabancı yatırımları teşvik edici esaslara yer verdikleri görülmektedir. Nitekim yoğun olarak gerçekleştirilen yatırımların her iki ülkenin gelişmesinde önemli rol oynayacağı şüphesizdir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Kazakistan, yabancı yatırım, yatırımın teşviki, milletlerarası sözleşmeler

* Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalında 2005 yılında savunulmuş “Türk ve Kazak Hukukunda Yabancı Sermayeli Şirketlerin Kuruluşu” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta: s.ganiyeva@atauni.edu.tr) (ORCID: 0000-0002-9306-485X) (Makalenin Geliş Tarihi: 23.10.2018) (Makalenin Hakemlere Gönderim Tarihleri: 24.10.2018-25.10.2018/Makale Kabul Tarihleri: 10.02.2019-20.02.2019)

INDUCEMENT OF FOREIGN INVESTMENT IN TURKISH AND KAZAKH LAWS

Abstract

Insufficiency of internal resources of developing countries creates need of recalling of external investment tools to the country.

Many developing countries proposes tax and inducement pack to the foreign investors in order to provide exterior resources and technology needed during development process. However, being applied of just these methods fall behind in recalling foreign investments. Because, foreign investors have to consider factors like economic and political stability, sufficient potential demand, accession to the raw material and opportunity of effective producing of the invested country while deciding to invest in another country.

Moreover, and maybe most significantly, in order to establish secure investment environment, it is unarguable that host country's being part of conventions which are internationally signed such as moderate investment regulations play a big role in inducement of foreign investments.

In this regard, it has been observed that Turkey and Kazakhstan, which are both developing countries and need foreign investments, allow for rudiments to promote foreign investments by changing investment regulations at times in order to attract investments. Hence, it is undoubted that promoting investments and intensive investments made right after will play a significant role in the development of the two countries.

Keywords

Turkey, Kazakhstan, foreign investment, investment inducement, international conventions

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada yabancı yatırımların önemi gün geçtikçe artmaktadır ve günümüzde hemen hemen tüm ülkeler, özellikle de gelişmekte olanlar, yabancı yatırımları çekme gayreti içerisindeyler. Zira “*gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarının başında sermaye yetersizliği gelmektedir. Bundan dolayı, ekonomideki bu kaynak açığı dış kaynak ihtiyacını zorunlu kılmakta ve bu ihtiyacın hibeler, krediler ve doğrudan sermaye yatırımları ile sağlanması yoluna gidilmektedir*”¹.

Ancak belirtmek gerekir ki, günümüzde kaynak ihtiyacı yalnız gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmayıp, gelişmiş ülkelerin de üzerinde önemle durdukları bir konudur. Hatta doğrudan yabancı yatırımların ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere yapıldığı da bir gerçektir. Zira yabancı yatırımcı, aradığı güven unsurunun gelişmiş ülkelerde daha sağlam olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir². Nitekim gelişmiş ülkelerde ekonomik ve politik bakımından istikrarın söz konusu olduğu, ekonomik ve siyasal hayatta büyük dalgalanmaların görülmediği ve dolayısıyla, güven verici bir ortamın her şeye hâkim olduğu görülmektedir³.

Bununla birlikte, tüm ekonomik ve siyasal ilişkilerde olduğu gibi, yabancı sermaye⁴ ilişkilerinde de asıl olan ülkelerin karşılıklı çıkar dengesinin kurulmasıdır. Yabancı sermayenin getirdikleri ile götürdükleri konusunda karşılaştırmalar da bu dengenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Yabancı sermayeyi kabul edecek ev sahibi ülkenin, yabancı sermayeyi kabul etmeden önce, ekonomik stratejilerini iyi çizmesi ve bilinçli olarak fayda ve zarar analizlerini çok iyi yapması gerekmektedir⁵. Zira yabancı yatırımcıların bir ülkeye yatırım yapmasında, o ülkenin ekonomisine katkıda bulunmak ve kalkınmasına hizmet etmek gibi gayelerinin söz konusu olmadığı⁶ ve sırf

¹ **Çelikel, Aysel/Öztekin Gelgel**, Günseli: Yabancılar Hukuku, 20. Bası, BETA, İstanbul, 2014, s. 173.

² **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 173.

³ **Karluk, S. Rıdvan**: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları (Yabancı Sermaye Yatırımları), Taştan Matbaası, İstanbul, 1983, s. 213.

⁴ “*Yabancı yatırımlar*” ile “*yabancı sermaye*” aynı anlam taşıdığından, çalışmamızda her iki kavrama da yer verilmiştir.

⁵ **Karakoyunlu, Erdoğan**: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Faaliyetleri Sonuçları, İstanbul, 1981, s. 10; **Karluk**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 212; **Hacaloğlu, Tuncay**: Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Ankara, 1983, s. 3.

⁶ **Karluk**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 210; **Özel, Sibel**: “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Gülören Tekinalp’e Armağan, MHB, Yıl: 23, 2003, s. 599.

ticari çıkarlarını maksimize etmek için geldiklerinden dolayı, yabancı sermaye ile olan ilişkinin “karşılıklı çıkar” ilişkisi olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir⁷. Kaldı ki bazı yazarlarca, yabancı yatırımın ev sahibi ülke üzerindeki etkilerinin yalnızca olumsuz ve sömürücü nitelikte olduğu da savunulmuştur⁸.

Hirschman’a göre, doğrudan yabancı yatırımların ülkenin ekonomik kalkınmasının ilk dönemlerinde mevcut olmayan üretim faktörlerini ülkeye getirdiği için yararlı olduğu bir gerçektir. Fakat ülke geliştikçe yabancı yatırımların kalkınma ile birlikte gelişen mahalli faktörleri kullanmadığı ve mahalli teşebbüslere engel teşkil ettiğinden dolayı, ülkenin ekonomik büyümesini de genel anlamda engellemektedir⁹. Buna karşın diğer bir görüş ise yabancı özel teşebbüsün gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynadığını ve bu kalkınmayı hızlandırdığını savunmaktadır¹⁰.

Doktrinindeki farklı görüşlere rağmen, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımların gelmesi, bu ülkeler bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak bunun için de yabancı yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Nitekim gelişmekte olan ülkeler olarak Türkiye ve Kazakistan, doğrudan yabancı yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Bugüne kadar her iki ülkeye de yabancı yatırımlar yapılmasına rağmen Türkiye, Kazakistan’a nazaran, yabancı yatırımlar bakımından daha tecrübelidir, zira yabancı yatırımların tarihsel başlangıcı Osmanlı Devleti’ne kadar uzanmaktadır¹¹. Oysaki Kazakistan Cumhuriyeti, genel anlamda, yabancı yatırımlar ile Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra karşılaşmıştır¹².

Günümüzde yabancı yatırımlara duyduğu ihtiyaç sebebiyle Türkiye ve Kazakistan, yatırımların teşviki için çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır.

⁷ **Karluk**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 210.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz **Öztekin**, Basri: “Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler”, İstanbul, YASED Yayınları No. 3, 1982.

⁹ **Hirschman**, A. O.: “How to Divest in Latin American and Why”, Essays in International Finance No: 76, Princeton University Press, November 1969, s. 5-9, (naklen **Karluk**, s. 23).

¹⁰ **Streeten**, P.: “New Approaches to Private Investment in Less Developed Countries”, s. 436 (naklen **Karluk**, s. 23).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Karluk**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 39 vd.

¹² **Paramonov**, V. V.: Экономика Казахстана; Экономика, Рынок, Финансы (Ekonomika Kazakhstana; Ekonomika, Rinok, Finansı) (1990-1998), Almatı, Gılım, 2000, s. 5-6; Kazakistan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti İşadamları için Tanıtım Kılavuzu, Ankara, 1997, s. 12.

Çalışmaların başında da her iki ülke bakımından ılımlı yatırım mevzuatının kabulü ile yatırım alanında akdedilmiş milletlerarası sözleşmelere taraf olmak gelmektedir.

Bu çerçevede aşağıda Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinde yabancı yatırımların teşvikine yönelik yasal düzenlemeler ile birlikte yabancı yatırımcılara sağlanan milletlerarası güvencelere de yer verilecektir.

Fakat esas konuya geçmeden önce, yabancı yatırımın tanımı ile sınıflandırılmasına değinmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

A. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı

Yabancı yatırımdan bahsedebilmek için üç temel unsurun varlığı gerekmektedir; bunlardan birincisi, *yatırımcıdır* (gerçek veya tüzel kişi); yatırımcının temel amacı ise kâr elde etmektir¹³. Diğer iki unsurdan biri, yatırımcının kendi ülkesi dışında yatırım faaliyetinde bulunduğu *ev sahibi devlet* ve diğeri de yatırımcının tâbi olduğu *kaynak devlettir*¹⁴.

Yabancı yatırımlar için farklı ayırmalar yapılmış olsa da¹⁵, daha ziyade *doğrudan ve dolaylı (portföy) yatırım* ayırımına dikkat çekilmektedir.

Yabancı yatırım kavramı uluslararası hukukta yeknesak bir şekilde tanımlanmamış olsa da, bu kavramın tanımı, genellikle, konu ile ilgili iki taraflı ve bölgesel anlaşmalarla yapılmaktadır¹⁶.

Bununla birlikte, yabancı yatırımlar ile ilgili doktrinde de farklı tanımlara rastlanmaktadır. Bir tanıma göre, yabancı sermaye yatırımları, genel anlamıyla ticari kazanımlar gözetilerek, sermaye fonlarının bir ülkeden diğere hareketini ifade etmektedir¹⁷. Bir başka tanıma göre ise yabancı yatırım,

¹³ **Reuber**, G. L., *Private Foreign Investment in Development*, Oxford, 1973, s. 69 (naklen **Tiryakioğlu**, Bilgin: Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 2003, s. 9).

¹⁴ **Tiryakioğlu**, s. 9.

¹⁵ Örneğin, kamu yatırımları ve özel yatırımlar, sanayî yatırımları ve ticari yatırımlar vb., **Tiryakioğlu**, s. 9.

¹⁶ **Tiryakioğlu**, s. 9.

¹⁷ **Karlık**, *Yabancı Sermaye Yatırımları*, s. 14; **Uludağ**, Ramazan: Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Atıf Matbaacılık, Ankara, 1991, s. 23; “700 Firma 1,5 milyar \$ Yatırım” *Ekonomik Forum Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 6, Haziran 1998, s.12; Sornarajah, M., *International Law*, s. 4 (naklen **Tiryakioğlu**, s. 10; **Богатырев** А. Г.: *Инвестиционное Право (Investitsionnoe Pravo)*, Rossiyskoe Pravo Yayınevi, Moskova, 1992, s. 13.

dış kaynaklardan elde edilen ve sonradan ödenmek üzere bir ülkenin, ekonomik açıdan gelişmesi için temin ettiği mali ve diğer kaynaklardır¹⁸. Diğer yazarlar ise, en geniş anlamıyla yatırımları, finansal büyüme ve ülke ekonomisinin gelişmesini sağlayan mekanizma olarak tanımlamaktadır¹⁹. Yine bir başka yazara göre, yabancı yatırım; “*taşınır veya taşınmaz varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye, bu varlıkların sahibinin kısmen veya tamamen denetimi altında, o ülkenin refahını arttırmak için kullanımı amacıyla transferi*” olarak tanımlanmıştır²⁰.

Ancak daha geniş bir tanıma göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı, “*bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır*”²¹.

Son olarak, yalnızca *dolaylı* (portföy) yatırımları karakterize eden bir tanıma bakıldığında, dolaylı yatırımların, “*sahibinin aktif yönetimi veya kontrolünü gerektirmeyen menkul kıymet ve diğer malî varlıkların pasif olarak elde bulundurulması*”²² şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

B. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sınıflandırılması

Yabancı sermaye yatırımları, genellikle, *doğrudan* yatırım veya *portföy* yatırımı şeklinde gerçekleşmektedir. Portföy yatırımları özel mali sermaye hareketi niteliğinde olmakta ve bir ülkedeki şirketlere ait hisse senedi ve tahvillerin o ülke sermaye piyasasından veya uluslararası sermaye piyasala-

¹⁸ **Açıklan**, Sezgin/Ünal, Seyfettin: Doğrudan Yatırımlar ve Portföy yatırımları, Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008, s. 6.

¹⁹ **Ovchinnikov**, A. A/**Gushin**, V. V.: Инвестиционное Право. Учебник (Investitionsoes Pravo. Uchebnik), Эжмо Yayınevi, Moskova, 2009, s. 11.

²⁰ Sornarajah, M., The International Law on Foreign Investment, Cambridge, 1996, s. 4 (naklen **Tiryakioğlu**, s. 10).

²¹ **Karluk**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 14; **Karluk**, S. Rıdvan: Uluslararası Ekonomi (Ekonomi), Beta, 5. Bası, İstanbul, 1998, s. 399; Kayıhan/Eski'ye göre, “*Yabancı doğrudan yatırımlar, portföy yatırımı dışında kalan ve yatırımcının sürekli (ör.yavru şirket kurarak) veya belli bir süre (ör.joint venture ortaklığı) yatırım ülkesinde faaliyetini sağlayan yatırımlardır*”; **Kayıhan**, Şaban/**Eski**, Mehmet: Uluslararası Ekonomi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 76.

²² **Ovchinnikov/Gushin**, s. 116; **Turanlı**, Hüsnü: Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, 2008, s. 11.

rından dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarca satın alınması yoluyla yapılmaktadır. Doğrudan yatırımlar ise reel bir nitelik taşımakta ve yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi şeklinde yapılmaktadır²³. Yani, doğrudan yabancı yatırım, taşınır veya taşınmaz varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye, bu varlıkların sahibinin kısmen veya tamamen denetimi altında o ülkenin refahını artırmak için kullanımı amacıyla transferidir²⁴.

Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından farklı olarak, sermaye ile birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye hareketleri içinde doğrudan yatırımların payı ve önemi büyük ölçüde artmıştır²⁵.

Doğrudan yatırım, geldiği ülkeye teşebbüs, teknoloji, risk taşıma²⁶ ve organizasyon aktarımı sağlamak ve bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatın finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yanı sıra doğrudan yatırım, bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı ve know-how'u da beraberinde getirerek, ayrıca, rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır²⁷.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir bölümü çok uluslu şirketler²⁸ tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar, belli bir merkezden yönetilen ve aynı anda çeşitli dünya ülkelerinde üretimde bulunan dev firmalardır²⁹.

Yukarıda belirtilmiş olan hususlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dolaylı ya da portföy yatırımları arasındaki en önemli farkları ortaya koymakla birlikte, bunlarla da sınırlı değildir.

²³ Seyidoğlu, Halil: Uluslararası İktisat, Güzem Yayınevi, İstanbul 1994, s. 577.

²⁴ Tiryakioğlu, s. 10.

²⁵ Karluk, Ekonomi, s. 399.

²⁶ Dolaylı yatırımcı, bir risk gördüğünde, yatırımını derhal çekebilir ve diğer portföy yatırımlarına transfer edebilir. Doğrudan yabancı yatırımcının ise böyle bir imkânı yoktur. Zira yabancı yatırımcı ev sahibi ülkeyi hemen terk edemez; Çelikel/Öztekin Gelgel, s. 174; Tiryakioğlu, s. 11.

²⁷ Karluk, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 14-15.

²⁸ Çok uluslu şirketler yatırım yaparken, küresel bir strateji izledikleri için, bu tür yatırımlarda denetim unsuru giderek daha önemli olmaya başlamıştır. Kendi yatırımını güvence altına almak için çok uluslu şirketin kullanabildiği güç dikkat çekicidir ve böyle bir gücün varlığı, uluslararası düzeyde bu şirketin denetimine ilişkin talepleri gündeme getirmektedir. Bu durum dolaylı yatırım bakımından söz konusu değildir. Tiryakioğlu, s. 11.

²⁹ Çelikel/Öztekin Gelgel, s. 175; Seyidoğlu, s. 577; Tiryakioğlu, s. 11; Alpar, Cem: Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s. 35.

II. TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DA ULUSAL DÜZEYDE YABANCI YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

A. Türk ve Kazak Hukukunda Yabancı Yatırımların Düzenlenmesi

1. Türk Hukukunda

Türk hukuku her çeşit iş kolu için yabancı yatırımlara³⁰ açıktır. Yabancı yatırımcı hangi alana yatırım yapıyorsa, o sektörü düzenleyen hukuk kuralları yabancı yatırıma ilişkin mevzuat ile birlikte uygulanmaktadır. Örneğin, turizm, maden, petrol ve diğer alanları düzenleyen yasalar, yabancı yatırımları düzenleyen mevzuat ile birlikte değerlendirilecektir³¹.

Türkiye'de yabancı yatırımlar 5 Haziran 2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu (DYYK)³² ile düzenlenmiş ve konu ile ilgili Ağustos 2003 yılında Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği (Yönetmelik)³³ kabul edilmiştir.

Ancak yabancı yatırım mevzuatının temel kaynağını 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası³⁴ teşkil ettiği için, öncelikle, Anayasa'da yer alan esaslara değinilecektir.

a. Anayasa

Anayasa, iç hukuk kaynaklarının en önemlisidir ve Anayasada yabancıların hukuki durumunu düzenleyen hükümlerin bulunması mümkündür. Konu ilk olarak 1961 Anayasasına³⁵ girmiş ve daha sonra aynı hüküm 1982 Anayasasında da yer almıştır³⁶.

Dünyada, yabancıların hukuki durumuyla ilgili iki sistem mevcuttur:

1. Eşitlik sistemi,
2. Yabancıların haklarını sınırlayan sistem.

Türk Hukukunda, kural olarak, eşitlik sistemi kabul edilmiştir³⁷. Anayasanın 10. maddesine göre: "*Herkes dil, ırk, din, cinsiyet, siyasi düşünce,*

³⁰ Burada önemle belirtmek isteriz ki, çalışmamızdaki *yabancı yatırım* tabiri ile kastedilen doğrudan yabancı yatırımlardır.

³¹ Çelikel/(Öztekin) Gelgel, s. 175.

³² RG: 17.06.2003-25141. Bundan sonra kısaca 4875 sayılı DYYK olarak anılacaktır.

³³ RG: 20.08.2003-25205. Bundan sonra kısaca Yönetmelik olarak anılacaktır.

³⁴ RG: 09.11.1982-17863 (Mükerrer).

³⁵ RG: 20.07.1961-10859.

³⁶ Çelikel/(Öztekin) Gelgel, s. 51.

³⁷ Göger, Erdoğan: Yabancılar Hukuku, Sevinç Matbaası, 3. Bası, Ankara, 1979, s. 21 vd.

felsefi inanç ve mezhep ayrımı gözetmeksizin, kanun önünde eşittir” denilmektedir. Benzer mahiyette hüküm Anayasanın 48’inci maddesinde düzenlenmiştir. Şöyle ki: *“Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alır”*.

Ancak Anayasa, bazı sınırlamalar getirilmesi gerektiğini de dikkate alarak, vatandaş ve yabancıya eşit haklar tanıyan bu hükümleri 16. madde ile sınırlandırmıştır. Anayasanın bahsi geçen maddesi, *“temel hak ve hürriyetleri yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceğini”* hüküm altına almıştır. Ancak devlet, vatandaş ile yabancı arasındaki eşitliği³⁸ bozarken milletlerarası hukuka³⁹ uygun hareket etmelidir.

Ayrıca, Anayasanın 16. maddesi uyarınca, yabancılar bakımından yapılacak düzenleme ve sınırlamalar, yasama organının çıkardığı kanunlarla belirlenmelidir. Kararname, yönetmelik, tebliğ veya genelge yolu ile yapılan sınırlayıcı düzenlemelerin bir yasayı temel almaları esastır⁴⁰. Buna karşın bazı yazarlar, anılan maddedeki kanun kavramının *hukuk* anlamında olduğunu ve bu nedenle yürütmenin düzenleyici işlemlerle getirdiği sınırlamaların 16. maddeye aykırı düşmeyeceğini savunmaktadır. Nitekim bu görüşe göre, sınırlayıcı işlemlerin herhangi bir kanun hükmüne dayanmasının gerekli olmadığı da vurgulanmaktadır⁴¹.

Yabancılarla ilişkin tüm sınırlamalara rağmen, bir yabancı, diğer ülkede yaşama ve çalışma olanağı edinebilmekte ve insan olarak onuru korunmaktadır. Söz konusu farklar ister özel haklar, ister kamu hakları alanında olsun, insanın insan olma onuruna yakışır şekilde yaşama olanağını zedeler nitelikte ve nicelikte değildir. Kısıtlamalar daha çok kamu sağlığı ve güvenliği ile kamu düzeni alanındadır⁴².

³⁸ Tekinalp’e göre, yabancılar hukukunda tam bir *eşitlik* söz konusu değil, hatta bazı hallerde eşitlik yetersiz kalabilir. Bu durumda, yazara göre, eşitlik ilkesini yabancılar hukukunda vazgeçilmez olarak kabul etmek yerine yararlı olduğu oranda ele almak ve değerlendirmek yerinde olabilir; **Tekinalp**, Gülören: Türk Yabancılar Hukuku, Beta, 8. Bası, İstanbul, 2003, s. 26.

³⁹ Milletlerarası hukuka uygun sınırlamalarda, *milletlerarası sözleşmeler, milletlerarası örf ve adet* ve yardımcı kaynak olarak da *milletlerarası mahkeme kararları* göz önüne alınabilecektir, **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 59.

⁴⁰ **Çelikel/(Öztekin) Gelgel**, s. 59.

⁴¹ **Göger**, s. 41; **Ökçün**, A. Gündüz: Yabancıların Türkiye’de Çalışma Hürriyetleri, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1962, s. 80.

⁴² **Tekinalp**, s. 26.

Yabancılarla ilgili önemli konulardan bir diğeri de uyuşmazlıkların çözümüdür. Uyuşmazlıkların çözümünü düzenleyen hüküm, Anayasanın 125'inci maddesinde “*yargı yolu*” başlığı altında yer almaktadır. Madde hükmüne göre: “...*Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlık için gidilebilir*”. 1999 tarihli ve 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun⁴³ 2.maddesi ile Anayasanın 125'inci maddesine eklenen yeni hükümle Türkiye'nin, bugüne kadar yapmış olduğu çeşitli uluslararası sözleşmelerde kabul etmiş olduğu esaslara uygun olarak, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülmüştür.

Nitekim Anayasada yer alan genel ilkeler doğrultusunda kanun koyucu, yabancı yatırımları düzenleyen 4875 sayılı Kanunu kabul etmiştir. Ancak bu Kanun, konu ile ilgili ilk yasal düzenleme olmadığından, aşağıda yatırım mevzuatının tarihçesine de kısaca değinmenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

b. Türkiye’de Yatırım Mevzuatının Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı şirketlerin 19. yüzyıldan itibaren yatırım yaptıkları görülmektedir. Fakat yabancı şirketler mal üretimine yönelmeyip, demiryolları, denizyolları, limanlar, tramvay, tünel, havagazı, elektrik⁴⁴ gibi hizmet üretimine monopol biçimde yatırım yapmayı tercih edip, uzun yıllar bu alanlarda faaliyette bulunmuşlardır. Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılmasının ardından, yabancılarla yapılan ikili sözleşmelerle yabancı şirketlerin bu hizmetlerine son verilmiş ve borçların ödenmesi de 1950’li yıllara kadar süren dönem içinde vadelere bağlanmıştır. Bu dönem içinde yeni yabancı yatırım yapılmamış, zira hem devlet hem de Türk halkı, tarihsel koşullar nedeniyle, yabancı yatırıma karşı olumsuz tutum sergilemiştir⁴⁵.

⁴³ RG: 14.08.1999-23786.

⁴⁴ http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli-devletinde-yabanci-sermaye.html, Erişim tarihi 12.02.2018.

⁴⁵ **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 175-176; **Bozdağlıoğlu**, Yasemin/Evimoğlu, Umut: “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan, 2014, Yıl-6, S: 11, 3. 35-36; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. **Karlık**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 39 vd.

Ancak 1950 yılında çok partili sisteme geçilince, Türk ekonomisinde de bazı değişikliklere gidilmesi düşünülmüş ve bu açıdan yabancı sermayenin de yeniden ülkeye çekilmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla da 1951 tarihinde 5821 sayılı Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu⁴⁶ kabul edilmiş ve maden, bayındırlık, ulaştırma, turizm gibi alanlar yabancı sermayeye açılmıştır. Kanun ile yabancı yatırımcıların yurt dışına kâr transferleri %10 ile sınırlanacağı ve yıllık kârın bu miktarı aşması halinde kalan miktarı, %10 kârın gerçekleşmediği yıllara ekleneceği kabul edilmiştir. 5821 sayılı Kanun'un yabancı yatırımcılar tarafından cazip görülmemesi üzerine, 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik⁴⁷ Kanunu (YSTK)⁴⁸ çıkarılmıştır⁴⁹.

Aslında YSTK'nın doğrudan yabancı yatırımlar için gerekli yasal altyapıyı sağlaması ve dönemin oldukça liberal düzenlemesi olmasına rağmen, yabancı sermayeden pek ilgi görmemiş ve yabancı sermayenin gelişinde belirgin bir artış sağlanamamıştır. Yabancı sermayenin bu denli yetersiz düzeyde kalmasının en önemli nedeninin ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, terör olayları, kâr transferindeki aksamalar, başvuruların sonuçlandırılmasına kadar uzun ve yorucu bir bürokrasinin hâkim olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Ayrıca, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren doğrudan yatırımlara ilişkin ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıkları ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, ülkeye yabancı yatırımların yapılmasını olumsuz yönde etkilemiştir⁵⁰.

Ancak 6224 sayılı YSTK'nın yürürlükte kaldığı zaman içerisinde siyasi ve ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ile mevzuatta yapılan değişiklikler⁵¹, yeni bir düzenlemeyi ihtiyaç haline getirmiştir. Nitekim 2003 yılında

⁴⁶ RG: 09.08.1951-7880.

⁴⁷ Yasanın isminde "Teşvik" ibaresinin yer almasının nedeni ise, o yıllar için teşvik unsuru olarak kabul edilebilecek kâr transferi, eşit muamele gibi hususları içermesi idi. Ancak yasanın yürürlükte kaldığı yaklaşık yarım asırlık zaman dilimi içerisinde, ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve ilgili mevzuatta yapılan değişiklikler, söz konusu hususların teşvik aracı yerine, genel kabul görmüş uluslararası yatırım ilkelerine dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle uluslararası tanımlamalara da uygun olarak yeni yasanın ismi "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" olarak belirlenmiştir; **Özel**, s. 600; Yabancı Sermaye Raporu, Temmuz, 2003, Hazine Müsteşarlığı, YSGM, Ankara.

⁴⁸ RG: 23.01.1954-8615. Bundan sonra kısaca YSTK olarak anılacaktır.

⁴⁹ **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 176.

⁵⁰ **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 176; **Karlık**, Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 127; **Bozdağhoğlu/Evimoğlu**, s. 42.

⁵¹ 1980 sonrası Türkiye'nin ekonomisinin dışa açılarak, ihracatı teşvik eden serbest politikaların uygulanması, 24 Ocak tarihli 8/168 Sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararname" (YSÇK) ve bu Kararname ile doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak kurulan

4875 sayılı DYYK kabul edilerek 6224 sayılı Kanun'u yürürlükten kaldırmıştır.

c. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Doğrudan yatırımlara ilişkin temel yasa olarak tasarlanan 4875 sayılı DYYK ile Türkiye'ye girişi bir türlü yeterli yoğunlukta sağlanamayan yabancı yatırımların özendirilmesi⁵² amaçlanmıştır (m.1). Bu amacın gerçekleştirilmesi için de yabancı yatırımcı haklarının güvence altına alınması ve bürokrasiyi ağırlaştıran *izin sisteminin*⁵³ kaldırılarak yerine *bildirim sisteminin*⁵⁴ getirilmesi yoluna gidilmiştir⁵⁵. Ancak doğrudan yatırımlar için

Yabancı Sermaye Dairesi'nin, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından verilen hizmetleri bünyesinde toplayarak, tüm yabancı yatırımcılara karşı tam yetki ile hizmet vererek bürokrasiyi azaltması, doğrudan yabancı yatırım girişlerini oldukça hızlandırırken, faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların sayısının da büyük ölçüde artmasına neden olmuştur; **Yılmaz**, Cengiz: "Türkiye'de Yabancı Sermaye ve Kârlılık", Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, Ankara, 1991, s. 476.

⁵² 4875 sayılı Kanun kabul edildikten sonra genel olarak Türkiye'de yabancı yatırımlarda artış meydana gelmiştir; <http://herdem.av.tr/tr/dorudan-yabanc-yatrimlar-ve-trkiye/> Herdem Hukuk Bürosu, İstanbul, Erişim 03.02.2018.

⁵³ Yürürlükten kaldırılmış olan 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı (RG: 23.7.1995-22352) ışığında, Türkiye'ye sermaye getirilmesi ile ilgili izin, tescil, yatırım olanaklarından yararlandırma ve Karar'da belirtilen bütün işlemleri Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yürütmekteydi. Bahsettiğimiz Kararın madde 3'üne göre, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne verilen izinlerin kapsadığı esaslardan bazıları şunlar idi: a) Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'de yatırım yapmak ve/veya ticari faaliyette bulunmak amacıyla şirket kurma, ortaklığa katılma, şube ve irtibat bürosu açma müracaatları; b) Mevcut yabancı sermayeli şirketlerin; yeni yatırım, kapasite artışı, tasfiye ve birleşme, iştirak izinleri ve iştirak nispeti değişiklikleri ile mevzuatlarında belirtilen süre, miktar, ihracat taahhüdü, faaliyet alanı, değer, hisse nispeti gibi hususlara ilişkin değişiklik yapmak; c) Şirket kuruluşu, ortaklığa katılma ve şube açma durumlarında, yurt dışında yerleşik her biri kişi veya kuruluşun asgari 50.000 ABD Doları tutarında yabancı sermaye getirmeleri gerekmekteydi...

⁵⁴ Kanunun getirdiği bu yenilik bazı yazarlarca eleştirilmiştir. Şöyle ki: "Kanun Tasarısı'nın getirdiği radikal değişiklik, Anayasa'da tanınan temel hakların kullanılmasında, yabancıların durumunun dikkate alınması ilkesini göz ardı eden bir düzenlemedir. Bunun dışında, izin sisteminin kaldırılması, yabancı yatırımlar konusunda idarenin bir planlama yapabilme olanağını da önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Ülke ekonomisi için yararlı olmadığı düşünülen bir doğrudan yabancı yatırımcıyı "izin vermeme" yoluyla engelleme olanağı bulunmamaktadır". **Dikmen**, Ahmet Alpay/**Karahanoğulları**, Onur: "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı Hakkında Değerlendirme", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/DikmenKara.html; Gökyayla Demir ve Süral ise, bu eleştirilerin doğruluk payının bulunması yanı sıra, bunun bir siyasi ve ekonomik tercih olduğunu belirtmektedirler. Yabancıların yatırım yapmalarına izin

izin alma zorunluluğun kalkmış olması, idarenin bu yatırımlarla hiç ilgilenmediği anlamına da gelmemektedir. Hazine Müsteşarlığının doğrudan yabancı yatırımlar konusunda politika belirleme yetki ve görevinin olduğu önemle belirtilmelidir. Hatta Müsteşarlık bu konuda istatistik amaçlı bir bilgi isteme sistemi kurma ve geliştirme yetkisine sahiptir (m.4). Yabancı yatırımcının da yatırımı ile ilgili istatistik bilgileri Müsteşarlığa vermesi zorunludur (m.4).

Sonuç itibarıyla, 4875 sayılı DYYK ile esas olarak Türkiye'nin uluslararası yatırımlara yönelik eşitlikçi ve liberal yaklaşımı yansıtılmakta ve Kanuna, "yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar veren" ve yatırımcının değişik mevzuatlar gereği sahip olduğu haklar ve tabii olduğu yükümlülükleri gösteren *yasal bir rehber* niteliği kazandırılmaktadır⁵⁶.

d. Kanunda Yer Alan Esaslar

aa. Yabancı Yatırım ve Yabancı Yatırımcı Kavramı

aaa. Yabancı Yatırım

4875 sayılı DYYK, doğrudan yabancı yatırımın yurt içinden veya yurt dışından temin edebilmesini öngörmektedir. *Yurt dışından* yapılan yatırım Türkiye Merkez Bankasında değiştirilebilir döviz, şirket menkul kıymetleri, makine ve teçhizat ve sınai veya fikri mülkiyet hakları olabilir (m.2/b (1)). Yeniden yatırımlarda kullanılan kâr, hasılat, para alacağı, yatırım ile ilgili mali değeri olan diğer haklar ile doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar ise *yurt içinden* yapılan yatırım olarak kabul edilmektedir (m.2/b (2)).

verme yetkisinden vazgeçilmesi yoluyla yabancı yatırımlar bürokratik işlemlerden kurtarılmıştır. Amaç, bu sayede daha çok yabancı yatırımcıyı Türkiye'ye çekmektir. Bu da ülke ekonomisinin kalkınması bakımından siyasi ve ekonomik bir tercihtir. Yabancı yatırımların ülke ekonomisine katkıları düşünüldüğünde bu yönde bir tercih yapılmasının, katı bir denetim ve izin sistemine göre daha da ülke lehine olduğunu belirtmekte yarar vardır; **Demir Gökyayla**, Cemile/ **Süral**, Ceyda, "4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2004, s. 139.

⁵⁵ **Tekinalp**, s.150; **Çelikel/ (Öztekin) Gelgel**, s. 180; **Çelikel, Aysel**, "Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler", Prof. Dr. Gülören Tekinalp'e Armağan, MHB, 423, S. 1-2, 2003, s. 165; **Kılıçkaya**, A. Hayati, "Yabancı Sermaye Yatırımı ile Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz Edinimlerindeki Mevzuat Değişiklikleri", Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi, Eylül, 2003, s. 11; **Kumkale**, Rüknettin: Yabancı Sermayeli Şirketler, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 17.

⁵⁶ **Kumkale**, s. 22.

Görüldüğü üzere, eski mevzuatta⁵⁷ çoğu mevcut olan yatırım imkânları daha açık bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve bunlara yurt içindeki para alacakları da eklenerek daha da zenginleştirilmiştir. Böylece alacağın temlikinin yabancı sermayenin kaynağı olmasında ilk adım atılmıştır⁵⁸.

bbb. Yabancı Yatırımcı

4875 sayılı DYYK'nın getirmiş olduğu en önemli yeniliklerden biri de, *yabancı yatırımcı* kavramının genişletilmesidir. Nitekim Kanun'un madde 2/a'ya göre, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiler⁵⁹ ve uluslararası kuruluşların yanı sıra, yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları da *yabancı yatırımcı* olarak nitelendirilecektir.

O halde 4875 sayılı DYYK'da yatırımcıya ilişkin iki yenilik söz konusu olmaktadır. Birincisi, yabancı ülkede ikamet eden Türk vatandaşlarına da yatırım imkânının tanınmış olması (m. 2/1)⁶⁰, ikincisi ise uluslararası kuruluşların da aynı hakka sahip olabilmesidir (m.2/2).

Doktrinde Türk vatandaşlarına ilişkin düzenlemenin yerinde olduğu vurgulanırken⁶¹, ne tür uluslararası kuruluşların bu haktan yararlanacağını açık olmadığına da dikkat çekilmektedir⁶².

Ancak yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları, Yönetmeliğin 10. maddesine göre, yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeledikleri takdirde, Kanunun uygulanması bakımından *yabancı yatırımcı* sayılacaklardır.

bb. İzin Alma Zorunluluğunun Kaldırılması

Daha önceki yabancı sermayeyi teşvik mevzuatından farklı olarak, bildirim sisteminin getirilmesi sonucunda, aynen Türkiye'de Türklerin kurduğu şirketler gibi yabancıların Türkiye'de Türk kanunlarına göre kurdukları şirketler de izin alınmaksızın yatırım faaliyetinde bulunabilmektedir (m.3/a (1)).

⁵⁷ Bkz. mülga 6224 sayılı YSTK madde 2.

⁵⁸ **Tekinalp**, s. 151.

⁵⁹ Burada kanun her ne kadar tüzel kişiler tabirini kullanmış ise de bunun ticari ortaklıklar olarak algılanması yerinde olacaktır. Zira dernek ve vakıfların niteliği gereği yatırım faaliyetine girişmeleri söz konusu değildir; **Özel**, s. 603.

⁶⁰ Mülga yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına göre, yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yatırımları yabancı sermaye kapsamına alınmamıştı; bkz. 1995 Tarihli 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı, m.2/b. (RG: 23.7.1995-22352).

⁶¹ **Çelikel/(Öztekin) Gelgel**, s. 180.

⁶² **Tekinalp**, s. 152.

Ayrıca, Tekinalp'ın konu ile ilgili tespitini de yerinde bulmaktayız. Yazara göre, yabancı sermayeyi yoğun bir şekilde Türkiye'ye getirmek isteyen yeni sistemin mantığı doğrudur. Zira Türk kanunlarına göre Türkiye'de kurulan bir şirket zaten Türk şirkettir ve diğer Türk şirketlerinden farklı bir işleme tabi tutulmamalıdır. Yabancı şirketin şube açması halinde ise, eskiden olduğu gibi, Türk şirketlerinin kuruluş esasları uygulanacaktır. Bu noktada bir fark söz konusu değildir. Tek ve önemli fark, ayrıca izin alınmasının gerekmemesidir⁶³.

cc. Yatırım Serbestisi ve Eşit Muamele

4875 sayılı DYYK madde 3/1 uyarınca, yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yatırım yapılması serbesttir. Bu esas, 4875 sayılı Kanunu, mülga 1954 tarihli YSTK'dan ayıran en önemli kurallardan biridir. Önceki Yasanın⁶⁴ aradığı şartların oluşup oluşmadığının incelenmesi ve buna göre karar verilmesi esasını ortadan kaldırarak izin ve onay sisteminden bilgilendirme sistemine geçilmesi ile yabancı yatırımcıların önü açılmak istenmiştir⁶⁵.

Nitekim 4875 sayılı DYYK'nun 3/2. maddesinde doğrudan yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit muamele⁶⁶ göreceği, Kanunda net bir şekilde ifade edilmiştir.

dd. Transfer Serbestisi

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyetlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalardan doğan alacakları, dış kredi, anapara, faiz ödemeleri bankalar ve

⁶³ Tekinalp, s. 153.

⁶⁴ Çalışmamızda *kanun* kavramı yanı sıra *yasa* kavramına da yer verilmiştir.

⁶⁵ Çelikel, s. 167.

⁶⁶ Ancak bu esasa ilişkin de doktrinde eleştiri yapılmıştır. Dikmen ve Karahanoğulları'na göre, "yabancı yatırımcılara, uyruğu oldukları ülkelerde, Türk girişimcilere aynı hakkın tanınmış olmadığına bakılmaksızın, Türkiye'de yatırım serbestisi tanınmaktadır. Bu durum karşılıklılık ilkesine aykırıdır". Dikmen/Karahanoğulları, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/DikmenKara.html, Buna karşılık bizim de katıldığımız diğer görüşe göre, doğrudan yabancı yatırımlar alanında karşılılık esası aranmamıştır. Bu bir siyasi ve ekonomik tercihtir. Ekonomileri yabancı yatırımlara gereksinim duyan ülkeler aralarında yabancı yatırımcıyı kendi ülkesine çekmek için rekabet ettiklerinden, karşılıklılık ilkesinin aranması Kanun'un amacıyla bağdaşmazdı; Demir Gökyayla/Süral, s. 140. Ayrıca, Türk yabancılar hukukunda, her hak karşılıklı muamele esasına dayanmaz. Karşılıklılık ilkesi açıkça kabul edilmediği alanlarda uygulanmaz; Çelikel/Öztekin) Gelgel, s. 61.

özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir (m. 3/c).

Böyle bir garanti eski mevzuatta da vardı⁶⁷, ancak yeni metin ile bankalar yanında özel finans kurumlarına da transfer yetkisi verilerek, bu bakımdan doğrudan yabancı yatırımcıya kolaylık sağlanmıştır.

ee. Taşınmaz Edinme

4875 sayılı DYYK, yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin *Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde* taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynı hak edinmelerine imkân tanımış idi (3/d), ancak bu hüküm, Anayasa Mahkemesi Kararı⁶⁸ ile iptal edilmiştir.

Nitekim yabancıların Türkiye’de taşınmaz edinimleri⁶⁹ 2644 sayılı 1934 tarihli Tapu Kanunu⁷⁰ ile düzenlenmiştir.

Bahsi geçen Kanun’da 2012 yılında 6302 sayılı Kanun⁷¹ ile yapılan son değişiklik ile yabancı gerçek ve tüzel kişiler ile yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye’de taşınmaz edinme hakları düzenlenmiştir. Söz konusu yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinimi olunca, Kanunun 35/1. maddesine göre: “1) Kanuni sınırlamalara uyulmak kaydıyla, uluslararası ikili ilişkiler yönünden ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği hallerde Bakanlar Kurulu⁷²

⁶⁷ Bkz. mülga 6224 sayılı YSTK (m. 4).

⁶⁸ Anayasa Mahkemesi, 11.03.2008 tarihli ve E: 2003/71, K: 2008/79 sayılı Kararı; RG: 16.04.2008-26849. “... Dava konusu yasa kuralıyla yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynı hak edinmeleri serbesttir denilmiştir. Hukuk devletinin yukarıda belirtilen işlevlerinin yaşama geçirilebilmesi bağlamında milli ekonominin ulusal çıkarlar doğrultusunda düzenlenebilmesi için yabancı yatırımcıların edineceği taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı aynı hakların iktisap amacı, kullanım şekli ve devrine ilişkin esas ve usullerin Yasada belirlenmesi gerekirken bu yönde hiçbir düzenleme yapılmamış olması belirsizliklere yol açmakta ve yabancı yatırımcılara sınırsız bir şekilde taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı aynı hak edinme olanağı tanınmaktadır. Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa’nın 2. maddesine aykırıdır; ...”d” bendinin Anayasa’ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE” hükmedilmiştir.

⁶⁹ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. **Eksi**, Nuray: Yabancıların Türkiye’de Taşınmaz İktisabı, 2. Bası, Beta, İstanbul, 2012.

⁷⁰ RG: 29.12.1934-2892.

⁷¹ RG: 18.05.2012-28296.

⁷² 2 Temmuz 2018 tarihli ve 698 sayılı KHK’nın 9 uncu maddesiyle, bu fıkra da yer alan “Bakanlar Kurulu” ibareleri “Cumhurbaşkanı” şeklinde değiştirilmiştir; RG: 04.07.2018 -30468.

tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olan yabancı uyruklu gerçek kişiler Türkiye’de taşınmaz ve sınırlı aynî hak edinebilirler. Yabancı uyruklu gerçek kişilerin edindikleri taşınmazlar ile bağımsız ve sürekli nitelikteki sınırlı aynî hakların toplam alanı, özel mülkiyete konu ilçe yüz ölçümünün yüzde onunu ve kişi başına ülke genelinde otuz hektarı geçemez. Bakanlar Kurulu⁷³ kişi başına ülke genelinde edinilebilecek miktarı iki katına kadar artırmaya yetkilidir.

Kanun hükmünden de görüldüğü üzere, 6302 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle birlikte, Lozan Antlaşmasından Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar olan süreçte, yabancı gerçek kişilerin Türkiye’de taşınmaz edinimi bakımından, esas olan *karşılıklılık* esasından vazgeçilmiş⁷⁴ ve konu ile ilgili Cumhurbaşkanına, ülke menfaatlerini dikkate alarak, taşınmaz edinme hakkı tanınacak ülke vatandaşlarını⁷⁵ tespit etme⁷⁶ yetkisi verilmiştir.

Yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinimi Kanun’un madde 35/1 hükmü ile kanuni sınırlamalara tabi tutulmuş ve fakat Cumhurbaşkanı kararı ile bu miktar, iki katına kadar artırılabilmesiyle birlikte, hangi hallerde 30 hektarın 60 hektara çıkarılabileceği belirtilmemiştir⁷⁷.

Doğan’a göre, yabancı gerçek kişilerin ülkede taşınmaz edinebilmesi bakımından Kanun ile esnek bir düzenleme getirilmiş, zira yabancıların ülke menfaatleri doğrultusunda Türkiye’de taşınmaz mal edinimi kısmen veya tamamen durdurulabilecek, sınırlandırılacak ya da yasaklanabilecektir. Bu şekilde esnek düzenlemenin kabul edilmesi ise, uluslararası alanda meydana gelebilecek değişikliklerin nazara alınabilmesine imkân sağlayabilecektir⁷⁸.

Yabancı gerçek kişiler dışında, Tapu Kanunu ile yabancı tüzel kişilere de Türkiye’de taşınmaz edinme hakkı tanınmıştır (m.35/2). Hükme göre: 2) *Yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz ve sınırlı aynî hak edinebilirler. Bu ticaret şirketleri dışındakiler taşınmaz edinemez ve lehlerine sınırlı aynî hak tesis edilemez. Bu ticaret*

⁷³ Bkz. dip.71.

⁷⁴ **Doğan**, Vahit: Türk Yabancılar Hukuku, Güncellenmiş 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 261.

⁷⁵ Türkiye’de hangi ülke vatandaşlarına taşınmaz edinme hakkının tanındığına ilişkin bilgi için bkz. **Doğan**, s. 263-264, dip. 236 ve 237.

⁷⁶ Çelikel/Öztekin Gelgel’e göre, yeni düzenlemede *örtülü karşılıklılıktan* bahsetmek mümkündür; **Çeliken/Öztekin Gelgel**, s. 255.

⁷⁷ **Ekşi**, s. 127.

⁷⁸ **Doğan**, s. 264.

şirketleri ile yabancı uyruklu gerçek kişiler lehine taşınmaz rehni tesisinde bu maddede yer alan sınırlamalar uygulanmaz...". Hükümden anlaşıldığı üzere, kanun koyucu, yalnızca yabancı ticaret şirketlerine özel kanunlar⁷⁹ kapsamında Türkiye'de taşınmaz edinme ve sınırlı aynî hak tesis edilmesine hak tanımıştır. Bu da demek oluyor ki, tüzel kişiliğe sahip yabancı dernekler ile yabancı vakıfların Türkiye'de taşınmaz edinimi söz konusu değildir.

Bu bağlamda belirtilmeli ki, 2003 tarihli 4916 sayılı Kanun'un⁸⁰ kabulünden önce, yabancı tüzel kişilerin Türkiye'de taşınmaz edinimine ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildi.

Doğan'a göre, Tapu Kanunu madde 35/2 hükmünün uygulanması bakımından üzerinde durulması gereken bir husus var; acaba yabancı ticaret şirketleri yatırım amacı dışında Türkiye'de taşınmaz mal edinebilirler mi? Yazara göre, yabancı ticaret şirketlerine bu hakkın tanınmasının temel gerekçesi, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve yabancı sermayeye gerekli kolaylıkları sağlamaktır. Bizim de katıldığımız bu görüşe göre, yabancı ticaret şirketlerine taşınmaz mal edinme hakkının tanınmasının, yatırım amacına yönelik olması gerektiği yönündedir.⁸¹

Kanun'un 36/1.maddesinde ise, yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'de taşınmaz edinimi düzenlenmiştir. Madde hükmüne göre: *"29.05.2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamındaki kişiler hariç olmak üzere, yabancı uyruklu gerçek kişilerin, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişilerin ve uluslararası kuruluşların yüzde elli veya daha fazla oranda hissesine sahip oldukları veya yönetim hakkını haiz kişilerin çoğunluğunu atayabilme veya görevden alabilme yetkisine sahip oldukları Türkiye'de kurulu tüzel kişiliğe sahip şirketler, ana sözleşmelerinde belirtilen faaliyet konularını yürütmek üzere taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinebilir ve kullanabilirler..."*

Birinci fıkrada belirtilen şirketlerin Türkiye'de kurulu başka bir şirkete doğrudan veya dolaylı olarak ortak olması durumunda, yabancı yatırımcının ortak olunan şirketteki nihai ortaklık oranının yüzde elli veya daha fazla olması halinde; yabancı yatırımcıların, taşınmaz maliki yerli sermayeli şirketlerin hisselerinin yüzde elli veya daha fazlasını doğrudan veya dolaylı

⁷⁹ Bu kanunlardan bazıları, 6491 sayılı ve 2013 tarihli Türk Petrol Kanunu (RG: 11.06.2013-28674); 4737 sayılı ve 2002 tarihli Endüstri Bölgeleri Kanunu (09.01.2002-24645); 2634 sayılı ve 1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu (16.03.1982-17635) vb.

⁸⁰ RG: 19.07.2003-25173.

⁸¹ Doğan, s. 293.

olarak edinmesi ve taşınmaz maliki mevcut yabancı sermayeli şirketlerde yabancı yatırımcıların ortaklık oranının hisse devri sonucunda yüzde elli veya daha fazlasına ulaşması durumunda da aynı esaslar geçerlidir (m.36/2).

Yukarıda belirtilmiş hükümlere göre, yabancı sermaye mevzuatı kapsamında Türkiye’de kurulacak veya iştirak edilecek Türk tabiiyetindeki ticaret şirketleri, ana sözleşmelerinde belirtilmiş olan faaliyet konuları ile sınırlı olmak üzere, Türkiye’de taşınmaz mallar üzerinde mülkiyet ve sınırlı aynî hak edinebileceklerdir.

Bununla birlikte, 4875 sayılı Kanun ile “yabancı yatırımcı” kapsamına alınan yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları ile yetkili makamlardan izin alarak Türk vatandaşlığından çıkan kişiler için (Mavi Kartlılar) Tapu Kanunu’nda öngörülen sınırlamalar uygulanmayacaktır. Zira bahsi geçen kişilerin, kurdukları veya Kanunda tespit edilen oranda iştirak etmiş oldukları şirketler, taşınmaz mal edinirken, öngörülen sınırlamalara tabi tutulmayacaklardır⁸².

Nitekim Tapu Kanunu’nun 36. maddesinin 1 ve 2. fıkraları kapsamı dışında kalan yabancı sermayeli şirketlerin taşınmaz edinmesi ile ilgili bahsi geçen Kanun’da şu hükme yer verilmiştir: “yerli sermayeli şirketlerin tabi olduğu hükümler çerçevesinde taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı aynî hak edinebilir ve kullanabilirler (m.36/4). Hükümden de anlaşıldığı üzere, yabancıların sahip oldukları hisse miktarının yüzde ellinin altında olduğu Türkiye’de kurulu ve tüzel kişiliğe sahip şirketler, yerli veya başka bir ifadeyle, Türk sermayeli şirketler gibi taşınmaz mal ve sınırlı aynî hak edinebilecektir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Tapu Kanunu’nun 36.maddesinin 8.fıkra-sına istinaden 2012 yılında Tapu Kanunu’nun 36.maddesi Kapsamındaki Şirketlerin ve İştiraklerin Taşınmaz Mülkiyeti ve Sınırlı Aynî Hak Edinimine İlişkin Yönetmelik⁸³ çıkarılmıştır. Yönetmeliğin amacı ise madde 1/1’de şu şekilde ifade edilmiştir: “Bu Yönetmeliğin amacı, 2644 sayılı Tapu Kanununun 36. maddesi kapsamında yer alan şirketlerin ve bu şirketlerin Türkiye’deki iştiraklerinin, Türkiye’de taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı aynî hak edinimine ve kullanımına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir”.

Son olarak belirtmek gerekir ki, yabancıların Türkiye’de taşınmaz edinimine ilişkin bazı yasal düzenlemeler ile sınırlama getirilmiştir. Bunlardan en önemlileri ise 1981 tarihli ve 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve

⁸² Doğan, s. 311-312.

⁸³ RG: 16.08.2012-28386.

Güvenlik Bölgeleri Kanunu⁸⁴ ile 1927 tarihli ve 1062 sayılı Mukabele-i Bilmisil Kanunu'dur⁸⁵.

ff. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü

Yatırım uyuşmazlıklarının çözümü⁸⁶ ile ilgili hüküm 4875 sayılı DYYK'nın madde 3/(e)'de yer almıştır. Hükme göre; “*Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan yatırım uyuşmazlıkların çözümlenmesi için, görevli ve yetkili mahkemelerin yanında, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim veya diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.*

Hükümden de anlaşıldığı üzere, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü bakımından ulusal mahkemelerin yanında milli ve milletlerarası tahkime⁸⁷ de başvurulabileceği öngörülmüştür ve tarafların bu konuda anlaşması yeterlidir.

Yargı, kural olarak, devlete ait bir fonksiyondur. Yargı fonksiyonunu üstlenen devlet, bu görevini kurduğu mahkemeler aracılığı ile yerine getirmektedir. Ancak özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde bazı hallerde, bu uyuşmazlığın mahkemeler yerine tahkim yolu ile hakemler tarafından çözümüne izin verilmektedir⁸⁸.

Uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözülmesi, tarafların bu yolu tercih etmiş olmaları şartına bağlıdır. Bu sebeple, tarafların bu husustaki iradelerini

⁸⁴ RG: 22.12.1981-17552.

⁸⁵ RG: 15.06.1927-608.

⁸⁶ “Doğrudan yabancı yatırımlardan doğan uyuşmazlıkların çözümünde yargı yetkisi ve uygulanacak hukuk konusunda Türk hukuk sisteminde bazı engeller ve adaletin sağlanmasındaki gecikmeler, yabancı yatırımcıların Türkiye’ye yatırım yapmakta isteksiz olmalarının önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Hukuk ve yargı sisteminin hakkın elde edilmesinde tereddüt doğurmaması için reform çalışmaları kapsamında, yeni yasal düzenlemelerin kabulü yoluna gidilmiştir”; **Çelikel**, s. 170.

⁸⁷ Ataman Figanmeşe’ye göre, her ne kadar doktrinde yazarların çoğu, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü bakımından ICSID Tahkim Merkezi’ni adres olarak gösterebilir de, bununla birlikte, günümüzde yatırım uyuşmazlıklarının kayda değer bir kısmının da milletlerarası ticari tahkimlerde (ad hoc ve daimi tahkim merkezleri) görüldüğü bir gerçektir; **Ataman Figanmeşe**, İnci: “Milletlerarası Ticari Tahkim ve Yatırım Tahkimi Arasındaki Farklar”, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 31, Issue: 1, s. 97.

⁸⁸ **Pekantez**, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet: Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, 5. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017, s. 579.

açıklamış olmaları tahkim şartı veya sözleşmesi yapmış olmalarına bağlıdır. Tahkim şartının geçerli olabilmesi için tarafların, uyuşmazlığın tahkim yolu ile çözülmesi gerektiği yolundaki iradelerini tahkim şartında açık bir şekilde ifade etmiş olmaları gerekir. Bu sebeple uyuşmazlığın tahkim yolu ile mi yoksa devlet yargısında mı çözüleceği hususunda tereddüt uyandıran, ya da her ikisini birden yetkili kılan tahkim şartı veya sözleşmeleri, bu husustaki taraf iradesi açık ve kesin olmadığı için geçersiz sayılacaktır⁸⁹.

Türk hukukunda yabancı unsurlu uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümü detaylı bir şekilde 2001 tarihli 4686 sayılı “Milletlerarası Tahkim Kanunu’nda (MTK)⁹⁰ düzenlenmiştir. Konumuz açısından söz konusu Kanunun ilgili hükümlerine değinmekte yarar vardır.

Kanunun 1’inci maddesine göre: “*Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanır*”.

Bununla birlikte 4686 sayılı Kanun, Türkiye’de bulunan taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklara ilişkin uyuşmazlıklar ile iki tarafın iradelerine tabi olmayan uyuşmazlıkların söz konusu olduğu hallerde uygulanmayacaktır (m.1/3).

Anayasanın 125.maddesinde yapılan değişiklikten sonra, 2000 tarihli ve 4501 sayılı Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun⁹¹ kabul edilmiştir. Kanun ile yabancılık unsuru taşıyan imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözümlenebileceği hüküm altına alınmıştır (m.3).

Ancak 4501 sayılı Kanun kapsamındaki tahkimlerin de daha sonra çıkarılan 4686 sayılı MTK’ya göre yürütüleceği kabul edilmiştir. 4686 sayılı Kanun uyarınca, *yabancılık unsurunun* bulunduğu kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi de bu Kanuna tabi kılınmıştır (4686 sayılı MTK m.1/4).

⁸⁹ **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 579; **Akıncı**, Ziya: Milletlerarası Özel Hukukta İnşaat Sözleşmeleri (İnşaat Sözleşmeleri), DEÜ Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 73, İzmir, 1996, s. 155-156; **Yılmaz**, İlhan: Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID, Beta, İstanbul, 2004, s. 56-57; **Akıncı**, Ziya: Milletlerarası Tahkim (Tahkim), 3. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2013, s. 95 vd.

⁹⁰ RG: 05.07.2001-24453. Bundan sonra kısaca 4686 sayılı MTK olarak anılacaktır.

⁹¹ RG: 22.01.2000-23941.

4686 sayılı Kanun'un 2. maddesinde yabancılık unsurunu taşıyan haller⁹² belirtilmiş ve bu hallerden herhangi birinin mevcudiyeti söz konusu olduğunda tahkimin milletlerarası niteliğini kazanacağı vurgulanmıştır. Konumuz açısından bahsi geçen maddenin 3. fıkrası önem taşımaktadır. Hükme göre: "Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına⁹³ göre yabancı sermaye getirmiş olması veya bu sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışından sermaye sağlanması amacıyla kredi ve/veya güvence sözleşmeleri yapılmasının gerekli olması" halinde uyumsuzluk, 4686 sayılı MTK kapsamında olacaktır (m. 2/3).

Dolayısıyla, yabancı yatırımdan kaynaklanan uyumsuzlukların çözümlenmesi bakımından taraflar, şartları sağlamak kaydıyla, görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra milletlerarası tahkime de gidebilmektedir.

Ayrıca, yatırım uyumsuzlukları ile ilgili olarak, Türkiye⁹⁴ ve Kazakistan'ın⁹⁵ taraf olduğu 1965 tarihli Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyumsuzluklarının Çözülmesi Hakkında Sözleşme (*International Center for the Settlement of Investment Disputes-ICSID*)⁹⁶ ile Sözleşme kapsamındaki yatırım uyumsuzluklarının çözümü için merkezi *Washington*'da bulunan uluslararası bir Merkez kurulmuştur. İleride ICSID tahkimi ile ilgili bilgi verileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

⁹² Söz konusu haller ise şunlardır: "1. Tahkim anlaşmasının taraflarının yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin ayrı devletlerde bulunması. 2. Tarafların yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin: a) Tahkim anlaşmasında belirtilen veya bu anlaşmaya dayanarak tespit edilen hallerde tahkim yerinden, b) Asıl sözleşmeden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerden veya uyumsuzluk konusunun en çok bağlantılı olduğu yerden başka bir devlette bulunması. 3. Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşme veya hukuki ilişkinin, bir ülkeden diğerine sermaye veya mal geçişini gerçekleştirmesi". (4686 sayılı Kanun, m. 2).

⁹³ Mevzuatta, 6224 sayılı mülga YSTK'ya yapılan atıflar, DYYK'nın ilgili hükümlerine yapılmış sayılır (4875 sayılı DYYK, m.5/c).

⁹⁴ RG: 6.12.1988-20011.

⁹⁵ Закон Республики Казахстан от 26.07.1992 "О Членстве Республики Казахстан в Многостороннем Агентстве по Гарантиям Инвестиций (MIGA) и Международном Центре по Урегулированию Инвестиционных Споров (ICSID), Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, (Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazahstan) 1992, No:13-14, ст. 311.

⁹⁶ Sözleşme metni için bkz: (RG: 6.12.1988-20011); Bundan sonra kısaca ICSID Sözleşmesi olarak anılacaktır.

gg. Nakit Dışı Sermayenin Değer Tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır (4875 sayılı DYYK, m.3/f). Buna göre: “*Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşların değerlendirmeleri esas alınır*”.

Bu hükümlerle 6224 sayılı YSTK’nın yürürlükte olduğu dönemde var olan önemli sıkıntılardan bir tanesi aşılmış bulunmaktadır, zira eski mevzuat döneminde nakit dışı sermayenin değer tespiti, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde görevli eksperler tarafından yapılmaktaydı (YSTK, m.2/b). Bu uygulama uzun ve zahmetli bir takım bürokratik engellerin aşılmasını gerektirmekteydi ve doğal olarak, yabancı yatırımcılar açısından cazip bir durum değildi⁹⁷.

Böylece, 4875 sayılı DYYK’nın madde 3/f hükmü ile nakit dışı sermayenin değer tespitine ilişkin yeniliğin getirilmesi, yabancı yatırımcı bakımından olumlu bir değişiklik olarak nitelendirilebilmektedir.

hh. Yabancı Personel İstihdamı

6735 sayılı ve 2016 tarihli Uluslararası İşgücü Kanunu’nun⁹⁸ madde 25/2(b)’de, “*4875 sayılı DYYK kapsamındaki yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlarda çalışma izni verilecek personelin tanımı ile çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer usul ve esaslar*”, Ekonomi Bakanlığı⁹⁹ ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı¹⁰⁰ müştereken çıkarılacak olan yönetmelikle düzenleneceği hüküm altına alınmış ve henüz bahsi geçen yönetmelik çıkarılmamıştır¹⁰¹.

⁹⁷ Demir Gökyayla/Süral, s. 150.

⁹⁸ RG: 13.08.2016-29800. Bundan sonra kısaca 6735 sayılı UİK olarak anılacaktır.

⁹⁹ Bakanlığın adı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile birleştirildikten sonra, Ticaret Bakanlığı olarak değiştirilmiştir; bkz. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 703 sayılı KHK; RG: 09.07.2018-30473.

¹⁰⁰ Bakanlığın adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir; “Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi; Kararname Numarası, 15, madde 1(a), RG: 04.08.2018-30499. 6735 sayılı UİK’in madde 25/2(a) hükmü doğrultusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığınca “Serbest Bölgelerde Çalışacak Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” 27 Mayıs 2017 tarihinde Resmi gazetede yayımlanmıştır; RG: 27.05.2017-30078.

¹⁰¹ 6735 sayılı UİK çıkmadan önce, özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımlarda ve iribat bürolarında istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personel ile ilgili usul ve

Kanaatimizce, 4875 sayılı Kanun kapsamında istihdam edilecek personele çalışma izninin verilmesi, diğer yabancılara nazaran, kolaylaştırılmış usule tabi tutulmalı, zira bu yönde hazırlanmış olan bir düzenlemenin yabancı yatırımların teşviki bakımından etkili olabileceği görüşündeyiz.

2. Kazak Hukukunda

Kazak hukukunda, Türk hukukunda olduğu gibi, yatırımlara ilişkin mevzuatın temel kaynağını Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1995 tarihli Anayasası¹⁰² teşkil etmektedir. Yatırımlara¹⁰³ ilişkin düzenlemeler ise esasen 375-V sayılı ve 29 Ekim 2015 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Girişimcilik Kanunu'nda¹⁰⁴ yer almaktadır.

Aşağıda Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ile Girişimcilik Kanununda yer alan esaslara değinilecektir.

a. Anayasa

Yabancı yatırımları düzenleyen 2015 tarihli Girişimcilik Kanunu'nun madde 1'de, "*Kazakistan Cumhuriyeti'nde girişimcilik faaliyetine ilişkin mevzuatın yasal dayanağının Anayasa*" olduğu ifade edilmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kazakistan Anayasası madde 4/3 ile milletlerarası sözleşmelere ülke kanunları karşısında üstünlük sağlamaktadır.

esaslar, 2003 tarihli Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik (DYUYUPİHY) (RG: 29.08.2003-25214) hükümlerine tabi tutulmuş idi (m.2). Ayrıca, özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel dışında kalan yabancı uyruklu personel ile özellik arz eden doğrudan yabancı yatırımların dışında kalan doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu her türlü personelin çalışma izinlerinde 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun (RG: 06.03.2003-25040) ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği (RG: 29.008.2003-25214) hükümleri uygulanmakta idi (DYUYUPİHY m.2 (a.b)).

¹⁰² "Казахстанская Правда (Kazahstanskaya Pravda), 30.08.1995. Son değişiklikler 2011 yılında yapılmıştır. Kazahstanskaya Pravda, Vedomosti Parlamenta ve Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazahstan, Kazakistan Cumhuriyeti'nin kanun, Bakanlar Kurulu kararları ve yönetmelikler gibi, hukuk kaynaklarının yayınlandığı resmi gazete ve bültenlerdir.

¹⁰³ Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2003 tarihinden itibaren yerli-yabancı yatırım ayrımı yapılmamaktadır. 2015 tarihli ve 375-V sayılı Girişimcilik Kanunu (madde 274), mülga 373-II sayılı ve 2003 tarihli "Yatırımlar Kanunu" (m. 1/3).

¹⁰⁴ Orijinal isim: "Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан", Казахстанская Правда (Kazahstanskaya Pravda) от 03.11.2015 года, No:210(028086), Вedomosti Парламента (Vedomosti Parlamenta) ПК 2015, No:20-III, ст.112; Bundan sonra kısaca Girişimcilik Kanunu olarak anılacaktır.

Ayrıca, Kazak hukuk sisteminde de yabancılar bakımından, kural olarak, eşitlik sistemi kabul edilmiştir. Anayasa madde 14'e göre, "Herkes kanun ve mahkeme karşısında eşittir. Hiç kimse menşe, sosyal, mesleki ve mülk durumu, cinsiyet, ırk, milliyet, din, dil, görüşü, ikamet yeri ve başka gerekçelerle farklı muameleye tabi tutulamaz". Benzer hüküm Anayasa madde 12/4'te de yer almaktadır. Hükme göre, "Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler (vatansızlar), Kazakistan Cumhuriyeti'nde buldukları süre içinde, kanunla veya uluslararası sözleşmeler ile aksi belirtilmediği sürece, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları ile aynı hak ve yükümlülüklerle sahiptir". Hükme göre, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında sürekli veya geçici olarak kalan yabancılar ve vatansızların hak ve yükümlülükleri, Türk hukukunda olduğu gibi, uluslararası hukuk kuralları ve Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına uygun bir şekilde bazı durumlarda sınırlandırılabilir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası genel olarak temel haklardan herkesin, vatandaş-yabancı ayrımı gözetmeksizin yararlanması esasını kabul etmiş ve yabancıların yararlanamayacağı hakları düzenlerken, Türk hukukunda olduğu gibi, yalnız "Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları" terimini kullanmıştır (siyasi haklar gibi) (Anayasa, m. 33).

Anayasada çeşitli hak ve özgürlükler düzenlenirken, hakkın özüne dokunulmadan bazı sınırlamaların yapılabileceği de kabul edilmiştir. Kamu düzeni ve kamu güvenliği, kamu ahlâkı gibi nedenlerle vatandaşlar açısından getirilen sınırlamalar, şüphesiz yabancılar için de söz konusu olacaktır (Anayasa, m.39).

Ayrıca, yabancı yatırımcılar açısından Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın madde 26/4'ü önem taşımaktadır. Bu madde hükmüne göre: "Herkes dilediği alanda çalışma hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüs kurmak serbesttir. Tekel niteliğinde faaliyetler kanunla düzenlenmekte ve sınırlandırılmaktadır. Haksız rekabet yasaklanmaktadır".

Hükümden de anlaşıldığı üzere, Kazakistan'da yabancı yatırımcıların yatırım faaliyetinde bulunması bakımından anayasal bir engel bulunmamakta¹⁰⁵, zira herkes kavramı ile Anayasada vatandaş-yabancı ayrımı gözetilmemiştir.

Bununla birlikte, yukarıda da bahsedildiği üzere, Kazakistan'da yatırımlar 2015 tarihli Girişimcilik Kanunu ile düzenlenmektedir. Ancak ülkenin

¹⁰⁵ **Maulenov, K. S.:** Государственное Управление и Правовое Регулирование в Сфере Иностранных Инвестиций в Республике Казахстан (Gosudarstvennoye Upravleniye i Pravovoye Regulirovaniye v Sfere İnostrannih Investitsiy v Respublike Kazakhstan), Almatı, 2000, s. 78.

yabancı yatırım mevzuatının başlangıcı 1990 yılına uzandığından, aşağıda yatırım mevzuatının tarihçesine kısaca değinilecek ve akabinde Girişimcilik Kanunu'nda yer alan esaslara yer verilecektir.

b. Kazakistan'da Yatırım Mevzuatının Tarihçesi

Kazakistan Cumhuriyeti'nde yabancı yatırımları düzenleyen mevzuatın günümüze kadar beş önemli dönemden geçtiğini söylemek mümkündür¹⁰⁶. Şöyle ki:

Birinci dönem: Bu dönemde Kazakistan yatırım mevzuatının temelini oluşturan 383-XII sayılı ve 7 Aralık 1990 tarihli Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin “Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanun”u¹⁰⁷ kabul edilmiştir.

Kanunun amacı, yabancı sermayeye gerekli garantileri sağlayarak, yabancı yatırımların ülkeye akışını teşvik etmek olmuştur. Ayrıca bu Kanun ile Kazakistan ekonomisinin dışa açılması ile birlikte, küresel ekonomiye de entegrasyonunu sağlayacak koşulların oluşturulması hedeflenmişti.

Eksiklikleri olmasına rağmen, bu Kanun ile yabancı yatırımcılara ülkede ılımlı yatırım ortamının sağlanacağına yönelik sinyaller de verilmişti¹⁰⁸.

İkinci dönem: 1990 tarihli Kanun tam dört yıl kadar kısa bir süre yürürlükte kaldıktan sonra, 27 Aralık 1994 yılında kabul edilen 266-XIII sayılı Kazakistan Cumhuriyeti “Yabancı Yatırımlar Kanunu”¹⁰⁹ ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu Kanunun en önemli özelliği ise, Kazakistan'a doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecek çerçeveyi belirlemesi olmuştur. Ayrıca, Kanun ile

¹⁰⁶ **Suleymenov, M. K.:** “Законодательство об инвестициях Республики Казахстан: 25 лет развития”, (Kazakistan Cumhuriyeti Yatırımlar Mevzuatı 25.yılında, “Yer altı kaynakları-Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisinin Temeli” başlıklı 28.04.2017 tarihli konferansında tebliği.

¹⁰⁷ Ведомости Верховного Совета Казахской ССР, 1990 г., No: 50, ст. 473 (Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstan, 1990, No:50, st. 473).

¹⁰⁸ **Suleymenov, s. 2.**

¹⁰⁹ Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан (Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstan), 1994 г., N 23-24, ст. 280. Doğal zenginlikleriyle tüm dünyada ün salan Kazakistan'da, Sovyetler Birliği'nin 27 Aralık 1991 yılında dağılması ile birlikte, kısa süreli bir şok yaşanmış ve ülke ekonomisinin kalkındırılması için acilen yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulmakta idi. Fakat öncelikle, şartlara uygun olarak yabancı yatırımlar ile ilgili yasal düzenlemenin hazırlanması gerekiyordu. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk 1990 tarihli Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanunu ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bir sene önce çıkarılmıştı ve yeni gelişmelere uyum sağlamıyordu.

doğrudan yabancı yatırımların teşviki amacıyla çeşitli garantilerin sağlandığını da söylemek mümkün olacaktır.

Nitekim 1994 tarihli Kanun, öncelikle, yabancı yatırımcıların menfaatleri ile yabancı yatırımlar için en çok elverişli rejimin oluşturulmasını amaçlamaktaydı. Bu durum da yerli yatırımcı yanı sıra, devletin de menfaatlerini zedelemekte idi. Şöyle ki, “*ne pahayla olursa olsun yabancı sermaye yatırımları ülkeye çekilmeli*” prensibine uyularak, yabancı yatırımcılara birçok avantaj sağlanmaktaydı¹¹⁰.

Üçüncü Dönem: 1994 tarihli Yabancı Yatırımlar Kanunu’nu geliştirme ve etkinleştirme amacıyla 28 Şubat 1997 yılında kabul edilen Kazakistan Cumhuriyetinin Yabancı Yatırımlara Devlet Desteği Hakkında Kanunun¹¹¹ önemi büyük olmuştur. Bu Kanunun başlıca amaçlarını şu şekilde belirtmek mümkün olmaktadır: yeni teknoloji uygulamalarını teşvik etmek, teknik bilgi ve know-how alışverişi ile iç pazarda yüksek kaliteli tüketim malları ve hizmetlerin yerli üretimini özendirmek, ihracatı güçlendirmek, yeni iş yerleri oluşturmak, çevre şartlarını iyileştirmek vb.

Dördüncü dönem: 373-II sayılı ve 8 Ocak 2003 tarihli Yatırımlar Kanunu’nun¹¹² kabulü ile 1994 tarihli ile 1997 tarihli her iki Kanun da yürürlükten kaldırılmıştır. Dikkat edilirse, yeni 2003 tarihli Kanun’un isminde “*yabancı*” kavramı yer almamaktadır. Bunun nedeni ise, yeni Kanun ile artık yerli-yabancı yatırım ayrımı yapılmaksızın, her iki yatırımın da aynı hukuki rejime tabi kılınması olmuştur.

Yeni Yatırımlar Kanunu’nu kısaca özetleyecek olursak Kanun, yabancı yatırımcılara ulusal yaklaşım ve fark gözetilmemesi konularında garanti sağlamak ve Hükümet tarafından belirlenen öncelikli sektörlerde yatırım teşvikleri, gümrük vergi muafiyetleri ile yatırım vergi ayrıcalıkları içermekte ve bazı sektörlerdeki sınırlamalar haricinde, tüm diğer alanlarda yatırım yapılmasına izin vermektedir¹¹³.

Doktrinde savunulan bir görüşe göre, 2003 tarihli Yatırımlar Kanunu, yerli yatırımcının hukuki statüsünü yabancı yatırımcının eski yatırım mev-

¹¹⁰ Kazakistan Mevzuatı, TİKA, Ankara, 1996.

¹¹¹ Ведомости Парламента Республики Казахстан (Vedomosti Parlamenta respubliki Kazahstan) 1997 г., № 4, ст. 50.

¹¹² “Казакстанская Правда (Kazakhstanskaya Pravda) No: 9-11(23948-23950)-11.01.2003.

¹¹³ Kazakistan Ülke Profili, Avrasya Dosyası, Ankara, 2004; s. 4; [http://www.katiad.kz](http://www.katiad.kz;); 17.02.2017.

zuatında öngörülen statüsüyle eşleştirmek yerine, yabancı yatırımcının hukuki statüsünü yerli yatırımcının hukuki statüsüyle eşleştirmektedir. Ancak böyle bir yaklaşımın ne yabancı ne de yerli yatırımcı için avantaj sağlamadığı aşikârdır, zira yabancı yatırımcının hukuki statüsünün kötüleştiği yanı sıra, yerli yatırımcının hukuki statüsünde ise herhangi bir olumlu değişiklik yapılmamıştır¹¹⁴.

Beşinci dönem: Son dönemin başlangıcını ise, 2015 tarihli Girişimcilik Kanunu'nun kabul edilmesi teşkil etmektedir. Bu Kanunun 1 Ocak 2016'da yürürlüğe girmesi ile 2003 tarihli Yatırımlar Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, yeni Girişimcilik Kanunu'nda da yerli-yabancı yatırımcı ayrımı yapılmaksızın, ülkedeki tüm girişimcilik faaliyetleri¹¹⁵ düzenlenmektedir.

Nitekim Girişimcilik Kanunu'nun yatırımları düzenleyen 25. Bölümünde mülga 2003 tarihli Kanunda yer alan esaslara aynen yer verilmiş ve 273 ile 296. maddeleri arasında yatırımların hukuki rejimi düzenlenmiştir.

c. 2015 tarihli Girişimcilik Kanunu

Aslında kısa bir süre geçmesine rağmen (13 yıl), Kazak kanun koyucu, yatırımları düzenleyen yeni Kanuna ihtiyaç duymuş ve 2015 yılında Girişimcilik Kanunu'nu kabul etmiştir.

Yatırımların teşvikine yönelik esaslara değinmeden önce, aşağıda Kanunda yer alan *yatırım* ve *yatırımcı* kavramlarına kısaca göz atmanın faydalı olacağı kanısındayız.

aa. Yatırım Kavramı

Girişimcilik Kanunu madde 274/1'e göre yatırım, mülga 2003 tarihli Kanunda olduğu gibi: *Yatırımcının (yerli-yabancı), sermaye olarak getirdiği tüm mülkiyet türleri (şahsi tüketim malları hariç) ile leasing anlaşması yapıldığı andan itibaren leasing araçları ve yetki haklarının yatırım olarak tüzel kişinin esas sermayesine yatırılan veya işletme faaliyeti için kullanılan kaydedilmiş aktiflerin arttırılması*¹¹⁶ olarak tanımlanmıştır.

¹¹⁴ **Suleymenov**, s. 5; **Moroz**, S. P.: Инвестиционное Право (Investitionnoe Pravo), Almaty, 2003 s. 46-47.

¹¹⁵ Kanaatimizce, kanun koyucu, ülkedeki tüm girişimcilik faaliyetlerini, yatırım faaliyetleri de dâhil olmak üzere, tek bir Yasanın çatısı altında toplamayı amaçlamıştır.

¹¹⁶ Mülga Yatırımlar Kanunu madde 1/1.

Tanımdan da anlaşıldığı üzere kanun koyucu, *yatırım* kapsamına sınai ve fikri mülkiyet haklarını dâhil etmemiştir. Konu ile ilgili Moroz'un görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyiz, zira sınai ve fikri mülkiyet haklarının da yatırım kapsamına alınması, yabancı yatırımların teşviki bakımından yerinde bir düzenleme olabilirdi¹¹⁷. Buna karşın, sınai ve fikri mülkiyet haklarının Türk hukukunda yabancı yatırım kapsamında değerlendirildiğini görmekteyiz (DYYK, m. 2/1).

bb. Yatırımcı Kavramı

Mülga 2003 tarihli Kanunda olduğu gibi kanun koyucu, Girişimcilik Kanunu ile de yatırımcı kavramını ayrıma tabi tutmuştur. Buna göre, Kanun'da *yatırımcı* kavramı yanı sıra, *büyük yatırımcı* kavramına da yer verilmiştir.

aaa. Yatırımcı

Girişimcilik Kanunu madde 274/2'de yatırımcı: "*Kazakistan Cumhuriyeti'ne yatırım yapan gerçek ve tüzel kişiler*" olarak tanımlanmıştır. Madde hükmünden de anlaşıldığı üzere, kanun koyucu, yerli-yabancı ayrımı gözetmeksizin, her iki yatırımcıyı da aynı statüye tabi tutmuştur.

bbb. Büyük Yatırımcı

Kanununun madde 274/4 uyarınca, büyük yatırımcı: "*Kazakistan Cumhuriyeti'nde en az aylık hesaplanan göstergenin¹¹⁸ iki milyon katı kadar yatırım yapan gerçek ve tüzel kişi*"dir¹¹⁹. Hükümden de anlaşıldığı üzere, Kazakistan'da büyük yatırımcı olarak faaliyette bulunmak için belli miktarda yatırım yapmak gerekmektedir. Bahsi geçen miktarın altında yatırımın söz konusu olduğu durumlarda, yalnızca *yatırımcıdan* bahsedilecektir.

¹¹⁷ **Moroz**, s. 48. Ayrıca, mülga 2003 tarihli Kanunda da sınai ve fikri mülkiyet hakları yatırımlar kapsamından çıkarılmış idi (m.1/1). Oysaki mülga 1994 tarihli "Yabancı Yatırımlar Kanunu"nda, "yatırım" tabiri sınai ve fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktaydı ("Yabancı Yatırımlar Kanunu", m. 1/1).

¹¹⁸ Aylık hesaplanan gösterge her sene değişmektedir; 2019 yılı için bu gösterge 2.525 Tenge (Tenge-Kazakistan Cumhuriyeti para birimi) olarak belirtilmiştir (закон Республики Казахстан от 30 ноября 2018 года № 197-VI "О республиканском бюджете на 2019-2021 годы". Dolayısıyla, büyük yatırımcı olarak kabul edilen yatırımcının 2019 yılında en az 5.050.000 000 milyar Kazakistan Tengesini olarak yatırım yapması gerekmektedir (yaklaşık 13.350.000 milyon ABD Doları; 14 Şubat 2019 itibarıyla güncel döviz kuru: 1 ABD Doları-378,28 Tenge).

¹¹⁹ Mülga 2003 tarihli Kanun madde 1/17.

Burada oluşabilecek muhtemel sorulardan biri de: Kanunda *yatırımcı* ile *büyük yatırımcı* statüleri arasında her hangi bir farkın olup olmadığıdır? Aşağıda da görüleceği üzere, yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlığın taraflarından yatırımcı mı yoksa büyük yatırımcı mı olduğunun tespiti üzerine, bu iki yatırımcı arasında uyuşmazlığın çözümü bakımından ciddi bir farklılıktan söz etmek mümkün olabilmektedir.

cc. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü

aaa. Yatırımcı Bakımından

Yatırım uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin hükümler Girişimcilik Kanunu'nun 296. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre:

1. Yatırım uyuşmazlığı, yatırımcı ile büyük yatırımcının ev sahibi ülke ile akdettikleri yatırım anlaşmasından doğan uyuşmazlıktır.
2. Yatırım uyuşmazlıkları, karşılıklı görüşmeler veya tarafların önceden belirlemiş olduğu prosedüre uyularak çözümlenmektedir.
3. Yatırım uyuşmazlıklarının, 296. maddenin 1. fıkrasına göre çözümü mümkün olmadığı durumlarda, uluslararası sözleşmeler ile Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak, Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri yanı sıra, tarafların anlaşması ile belirlenen tahkim¹²⁰ mahkemelerinde de çözüm yollarına başvurulabilir.
4. Yatırımla ilgili olmayan uyuşmazlıklar, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına göre çözümlenmektedir.

¹²⁰ Burada belirtmek gerekir ki, Kazakistan'da yatırım uyuşmazlıkları ile ilgili davalar, genellikle, tahkime götürülmektedir, zira taraflardan biri ev sahibi devlet olunca, yatırımcı tahkimi tercih etmektedir. Örneğin, Stockholm Ticaret Odası tahkim Enstitüsü'nde (SCC) açılan *CCL v. Republic of Kazakhstan* davası (Case 122/2001), imtiyaz sözleşmesinden kaynaklanmış ve davacı CCL firması, haklarının, Kazakistan Devleti tarafından sınırlandırıldığını ve yatırımlarına el konulduğunu öne sürerek, tahkim şartına istinaden SCC Tahkim Merkezine başvurmuş ve fakat davayı kazanamamıştır; bkz. https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0289_1.pdf Erişim 14.02.2019; ayrıca bkz. **Betaneli**, Ketevan: “Арбитражные Дела в Нефтегазовой Отрасли с Участием Казахстана” (Arbitrajnye Dela v Neftegazovoy Otrastli s Uchastiem Kazahstana), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35883129#pos=6;-155 Erişim 14.02.2019; ya da SCC tahkim Merkezi'nde Kazakistan aleyhine sonuçlanan yine imtiyaz sözleşmesinden kaynaklanan benzer nitelikli *Anatolie Stati, Gabriel Stati, Ascom Group SA and Terra Raf Trans Traiding Ltd v. Republic of Kazakhstan* (SCC Case V 116/2010) vb; bkz. **Betaneli**, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35883129#pos=6;-155 Erişim 14.02.2019.

Mülga 2003 tarihli Kanunda olduğu gibi, yeni Kanunda da uyumsuzluklar iki gruba ayrılmaktadır:

1. Yatırım uyumsuzlukları;
2. Yatırımla ilgili olmayan uyumsuzluklar.

Yatırım uyumsuzluklarının tanımı, yukarıda da belirtildiği üzere, Girişimcilik Kanunu'nun 296. maddesi 1. fıkrasında yer almaktadır. Madde metninde ikinci grup uyumsuzluklar, yani yatırımla ilgili olmayan uyumsuzluklar, açıklığa kavuşturulmamıştır¹²¹. Bu durumda Moroz'un tespiti doğrultusunda, yatırım uyumsuzluklarının tanımından yola çıkılırsa, bu tanımın dışında kalan uyumsuzlukların yatırımla ilgili olmayan uyumsuzluklar olarak değerlendirilebileceğini¹²² söyleyebiliriz.

bbb. Büyük Yatırımcı Bakımından

Yatırım faaliyetinden doğan uyumsuzluğun taraflarından biri büyük yatırımcı ise, uyumsuzluğun çözümü farklı bir usule tabi tutulmaktadır.

Konu ile ilgili Kazakistan Cumhuriyeti 377-V sayılı ve 2015 tarihli yeni Medeni Usul Kanunu¹²³ madde 28'de Yüksek Mahkemenin yetkisi düzenlenmiş ve maddenin ikinci fıkrasında şu hükme yer verilmiştir: “2) *Yüksek Mahkeme, büyük yatırımcının taraf olduğu yatırım uyumsuzluklarında ilk derece mahkemesi sıfatıyla görev yapmaktadır*”.

Hüküm uyarınca kanun koyucu, getirmiş olduğu yeni kuralla büyük yatırımcıya ayrıcalık¹²⁴ tanımıştır. Böyle bir hükmün getirilmesindeki amaç, kanaatimizce, yatırımlara ihtiyaç duyan Kazakistan'da güvenli yatırım ortamının sağlanmasının yanı sıra, ülkeye büyük çaptaki yatırımların akışını da sağlamaktır¹²⁵.

¹²¹ Mülga 2003 tarihli Kanunda da bu durum açıklığa kavuşturulmamış idi. Ancak mülga 1994 tarihli “Yabancı Yatırımlar Kanunu yatırımla ilgili olmayan uyumsuzluklara 27'nci maddenin 7. fıkrasında yer vererek, şöyle tanımlamaktaydı: “*Yabancı yatırımcı ile Kazakistan Cumhuriyeti gerçek, tüzel kişiler ve devlet kurumları arasında çıkan ve fakat yatırımla ilgili olmayan uyumsuzluklar*”.

¹²² **Moroz**, s. 46.

¹²³ Казахстанская правда (Kazahstanskaya Pravda), 03.11. 2015 г., № 210 -28086.

¹²⁴ Mülga 2003 tarihli Yatırımlar Kanunu 9.madde hükmünde yatırım uyumsuzluklarının çözümü bakımından, ayırım gözetilmeksizin aynı mekanizma öngörülmüş idi. Bu mekanizma, üst başlıkta belirtilmiş olan Girişimcilik Kanununun 296.maddesi 2 ve 3.fıkralarında yer alan kurallara tabi idi.

¹²⁵ Kazakistan Ulusal Bankası, Kazakistan'da 2016 yılında doğrudan yabancı yatırımların 20,6 milyar dolara ulaştığını, 2015'e kıyasla yüzde 40'luk artış görüldüğünü bildirdi; <http://www.memleket.com.tr/kazakistanda-dogrudan-yatirim-yuzde-40-artti-1094424h>

Ayrıca belirtmek gerekir ki, büyük yatırımcıların¹²⁶ taraf olduğu yatırım uyuşmazlıklarının Yüksek Mahkemece çözüme kavuşturulması bakımından konu ile ilgili gerekli bilgi ve niteliklere sahip hâkim heyeti kurulmuştur. Aynı zamanda Yüksek Mahkeme bünyesinde yatırım alanında uzmanlaşmış yerli ve yabancı hukukçu ve bilim adamlarından oluşan 12 kişilik Uluslararası Danışma Kurulu¹²⁷ da faaliyete başlamıştır¹²⁸.

Ayrıca, ülkede hem yatırımcı hem de büyük yatırımcıların menfaatleri iç hukuk kuralları yanı sıra, ileride bahsedileceği üzere, Kazakistan Devletinin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle de korunmaktadır.

dd. Girişimcilik Kanunu'nda Yer Alan Diğer Esaslar

Girişimcilik Kanunu'nun yatırımı düzenleyen maddelerinde aşağıdaki esaslar da yer almaktadır:

1. *Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında yatırımcı faaliyetinin hukuken korunmasının garantisi:* Yatırımcıların hakları ve menfaatleri *tam ve mutlak* olarak Anayasa, Girişimcilik Kanunu, Kazakistan Cumhuriyeti'nin diğer kanunları ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin onayladığı uluslararası sözleşmelerle korunmaktadır (m. 276/1).

2. *Medeni hukuk kuralları uyarınca yatırımcının zararlarını tazmin hakkı:* Yatırımcılar, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına aykırı olarak devlet kurumları tarafından alınan kararlar veya bu kurum yetkililerinin kanuna aykırı eylemleri (veya kayıtsız kalmaları) sonucunda oluşacak zararlar bakımından Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına göre tazmin hakkına sahiptir (m. 276/2).

3. *Yatırımcıya gelir kullanma garantisi:* Yatırımcılar, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına göre vergi ve bütçeye ilişkin ödemeler ile diğer gerekli

Erişim tarihi 24.11.2017. Ayrıca, 2017 yılının ilk üç ayında da ülkeye yapılan yabancı yatırımlarda artış kaydedilmiştir; <http://rfcaratings.kz/6579> Erişim 27.11. 2017.

¹²⁶ Kanaatimizce, büyük yatırımcı bakımından Kanunda belirtilmiş yatırım miktarının düşürülmesi ile ülkede *büyük yatırımcı* olanaklarından daha çok yatırımcının istifade etmesi, yabancı yatırımların teşvikinde etkili olabilirdi.

¹²⁷ Danışma Kurulu 15.02.2016 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in "100 Adım" başlıklı Stratejik Programı çerçevesinde kurulmuştur; https://bnews.kz/ru/live/conference/sudebnaya_zashchita_investitsii_v_kazahstane-2016_06_06-4902 Erişim 31.10.2017.

¹²⁸ Yatırımcıların korunması, <http://e-law.kz/sovety/13-blog/72-zashchita-investorov.html> Erişim 31.10.2017.

ödemeleri yaptıktan sonra, yatırım faaliyeti neticesinde elde edilen geliri, kendi isteğine göre kullanma hakkına sahip olacaktır (m. 277)¹²⁹.

4. *Devletleştirme ve istimlâk durumunda yatırımcı haklarının korunması*: Mülga Yatırımlar Kanunu'nda olduğu gibi (m.8), Girişimcilik Kanunu'nun 279. maddesinde aşağıdaki hükümler yer almıştır:

- a. Kamu ihtiyaçları gereğince Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında belirtilen istisnai durumlarda, yatırımcının malvarlığı devletleştirilebilir ve istimlâk edilebilir.
- b. Devletleştirme durumunda yatırımcının ülke kanunlarına göre bütün zararları tazmin edilmektedir.
- c. Yatırımcının mallarının istimlâk edilmesi, malın piyasa değerinin ödenmesi şeklinde yapılır.
- d. İstimlâk edilen mal için ödenen bedelle ilgili olarak mülk sahibi mahkemede dava açma hakkına sahiptir.
- e. İstimlâka yol açan hallerin ortadan kalkması durumunda yatırımcı, malların fiyatının düşmesinden ortaya çıkan zararı dikkate alarak, tazminatı için ödenen bedeli iade etmek şartıyla, kalan mallarının geri verilmesini talep etme hakkına sahiptir (m. 279/5)¹³⁰.
- f. Ekonominin *öncelikli* sektörlerine yapılacak yatırımlar için yeni vergi ve gümrük muafiyetleri getirilmiştir (m.283)¹³¹.

ee. Yatırımla İlgili Ayrıcalıklar

Girişimcilik Kanunu ile yatırımcılara aşağıdaki ayrıcalıklar da sağlanmaktadır:

1. Yatırım vergi muafiyeti (m. 290)¹³²;
2. Gümrük vergi muafiyeti (m. 287)¹³³;
3. Devletin ayni yardımı (m.288)¹³⁴.

¹²⁹ Aynı hüküm mülga 2003 tarihli Kanunun 5.maddesinde de yer almakla birlikte, 1994 Kanun'daki benzer hüküm şu şekilde düzenlenmişti: "Yabancı yatırımcılar, faaliyetlerinden elde ettikleri geliri Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yeni bir yatırım için, mal alımı için ve mevzuat tarafından yasaklanmayan herhangi bir amaç için kullanma hakkına sahiptirler" (m. 10).

¹³⁰ 1994 tarihli Kanunda İstimlâk edilen mal için ödenen bedelle ilgili madde 7'de, istimlâkın sona ermesi durumunda geri kalan malını isteme hakkından bahsedilmemiştir.

¹³¹ Mülga 2003 tarihli Kanun madde 17.

¹³² Mülga 2003 tarihli Kanun madde 16.

¹³³ Mülga 2003 tarihli Kanun madde 17.

¹³⁴ Mülga 2003 tarihli Kanun, madde 18.

Ancak belirtmek gerekir ki yatırım ayrıcalıkları, Kanun'un madde 285 uyarınca, Kazakistan Hükümeti tarafından belirlenen öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan yatırımcılara sağlanmaktadır. Öncelikli sektörler listesi ise, Kazakistan Hükümeti tarafından 14 Ocak 2016 tarihli 13 sayılı Kararla onaylanmıştır¹³⁵.

Kazakistan doktrininde yatırım ayrıcalıklarıyla ilgili iki farklı görüşe rastlanmaktadır. Birinci görüşe göre yatırım ayrıcalıkları, Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında faaliyette bulunan yatırımcılara sağlanan garantiler olarak değerlendirilmektedir¹³⁶. Ancak, bizim de katıldığımız ikinci görüş doğrultusunda ise ayrıcalıklar, yatırımcılara sağlanan garanti özelliklerini taşımamaktadır. Zira yatırım mevzuatına göre garantiler, Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında faaliyette bulunan tüm yatırımcılara sağlanmaktadır. Yatırım ayrıcalıkları ise, yine yatırım mevzuatına göre Hükümet tarafından belirlenmiş olan öncelikli sektörlerle yatırım yapan belli yatırımcılara Yatırım Komitesi tarafından uygulanmaktadır¹³⁷.

Girişimcilik Kanunu dışında Kazakistan'da yatırımlara ilişkin hükümlerin 7 Aralık 2015 tarihli ve 438-V sayılı "Uluslararası Finans Merkezi (UFM) Astana Hakkında Kanunda"¹³⁸ da yer aldığını söylemek mümkün olacaktır. Bu nedenle, aşağıda ana hatlarıyla UFM Astana'da yer alan ve yatırımların teşvikine ilişkin esaslara değinmenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz.

¹³⁵ Kazakistan Hükümeti tarafından öncelikli sektörler olarak belirlenen sektörler (sadece başlık olarak verilmektedir): Tarım; Ormancılık ve bu alandaki hizmet; Balıkçılık, balık yetiştiriciliği ve bu alanlarda hizmet; Gıda ürünleri üretimi; Matbaacılık faaliyeti ve bu alandaki hizmet; Petrol ürünleri üretimi; Kimya sanayii; Lastik ve plastik ürünlerin üretimi; Diğer metal olmayan mineral ürünlerin üretimi (cam ve cam ürünlerinin üretimi); İnşaat; Hotel ve Restoranlarca hizmet verilmesi; Karayolları araçlarının faaliyeti; Su araçlarının faaliyeti; Hava araçlarının faaliyeti; Araba, romork ve yarı romork üretimi; Diğer ulaştırma araçlarının üretimi; İkincil hammadde işlenmesi (metal olmayan artıklar ve hurda işlenmesi); Enerji, gaz, buhar ve su üretimi; Suyun toplanması, temizlenmesi ve dağıtımı; Tekstil üretimi; Giyim üretimi; Deri ayakkabı üretimi; Metalurji sanayii; Hazır metal ürünlerinin üretimi; Makine ve teçhizat üretimi; Elektrik makineleri ve elektrik teçhizatının üretimi; Radyo, televizyon ve iletişim için aygıt üretimi; tıbbi teçhizat, ölçme araçları, optik aletler ve aygıtların üretimi; Eğitim; Sağlık ve sosyal hizmetler; Kültür ve spor organizasyonu ile ilgili faaliyet gibi birçok alan daha belirtilmiştir.

¹³⁶ **Taimova**, Mirgul: Гарантии Иностранным Инвесторам по Законодательству Республики Казахстан (Garantii İnostrannım İnvestoram po Zakonodatelstvu Respubliki Kazakhstan), Almatı, 1999, s. 82-83.

¹³⁷ **Maulenov**, 2000, s. 347.

¹³⁸ Ведомости Парламента Республики Казахстан (Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan), 2015 г., № 24, ст. 175. Bundan sonra kısaca UFM Astana olarak anılacaktır.

d. Uluslararası Finans Merkezi Astana Hakkında Kanun

Kazakistan Cumhuriyeti'nin yatırımlar mevzuatı çerçevesinde UFM Astana'nın da değerlendirilebileceğini yukarıda belirtmiştik. Zira bahsi geçen Kanunun amacı, ülkeye, özellikle, yabancı yatırımları çekerek, Finans Merkezi Astana'yı uluslararası finans merkezi haline getirmektir.

UFM Astana Kanunu'nun kabulü ile Kazakistan'ın başkenti Astana'da¹³⁹ kesin olarak işaretlenmiş sınırları ile ayrı bir hukuki rejime tabi Finans Merkezi Astana¹⁴⁰ adı altında bir bölge oluşturulmaktadır (m.1/1). Bu bölgede Kazakistan Cumhuriyeti yasaları uygulanmamakta, zira birincil olarak bölgenin kendi hukuki düzenlemeleri (m.4/1), ikincil olarak da İngiltere ve Galler yasaları uygulanacaktır (m.4/2).

Bu noktada UFM Astana Kanunu bazı yazarlarca haklı olarak eleştirilmektedir¹⁴¹, zira bir bağımsız devletin siyasi sınırları içerisinde başka bir devlet hukukunun uygulanması Anayasaya aykırı olduğu gibi, devletin bağımsızlık prensibi ile de bağdaşmamaktadır. Ayrıca, Merkezin resmi dili de İngilizcedir (m.15).

Bunun yanı sıra, Merkezin yargı organları, Kazakistan Cumhuriyeti yargı sistemine dâhil edilmemiş ve ilk derece ile istinaf mahkemelerinden oluşmakla birlikte, istinaf mahkeme kararlarının kesin olduğu belirtilmiştir (m.13/2,3). Böylece Merkez mahkemeleri, ceza ve idari davaları haricinde, diğer tüm hukuk davaları bakımından yetkilidir (m.13/4) ve yargı dili de İngilizcedir. Ancak tarafların talebi üzerine, duruşma esnasında Rusça ve Kazakçaya da çeviri yapılabilir (m.19).

Ayrıca taraflar, uyuşmazlığın çözümü bakımından tahkime gitme hususunda aralarında anlaşmışlar ise, bu durumda uyuşmazlık milletlerarası tahkimde de görülebilecektir (m.14).

Peki, Merkezin yatırımcı ve girişimci bakımından cazip hale gelmesi için Kanunda ne gibi ayrıcalıklara yer verilmiştir? Burada çok önemli birkaç ayrıcalığa değinmekte yarar vardır.

Birincisi, Merkezde faaliyette bulunan girişimci ve yatırımcıların bazı vergilerden 1 Ocak 2066 yılına kadar muaf tutulacağı hüküm altına alınmıştır (m.6/3).

¹³⁹ Kazakistan'ın başkenti Astana'nın adı, Cumhurbaşkanı'nın 23 Mart 2019 tarihli 6 nolu Kararı ile "Nur-Sultan" (Нур-Султан) olarak değişmiştir (Указ Президента Республики Казахстан от 23 марта 2019 года № 6).

¹⁴⁰ Bundan sonra kısaca Merkez olarak anılacaktır.

¹⁴¹ **Suleymenov**, s. 1.

İkincisi, Merkezde faaliyette bulunmak ve Merkez kurumlarında çalışmak için gelen yabancılara beş yıllık süre ile vize verilmektedir (m.7/2). Ayrıca Merkezde çalışacak veya Merkez sınırları içerisinde faaliyette bulunacak olan yabancıların çalışma izninden muaf tutulacağı da hüküm altına alınmıştır (m.8/2).

Bunun yanı sıra, yukarıda da bahsedildiği üzere, Merkezin resmi dilinin İngilizce olması, faaliyette bulunacak yabancılar için de büyük bir avantajdır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, eleştirilere rağmen, getirilmiş yeni düzenleme ile yabancı yatırımcılar bakımından Merkezin cazip olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

III. ULUSLARARASI DÜZEYDE YABANCI YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

Yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan Türkiye ve Kazakistan, taraf oldukları milletlerarası sözleşmelerle de yabancı yatırımcılara uluslararası düzeyde güvence vererek yatırımların teşvikini sağlamaktadır.

Yatırımların iki ve çok taraflı sözleşmelerle¹⁴² korunması, yatırım yapan ve yapılan devletler ile vatandaşları açısından bir ihtiyaca cevap vermekte ve bu yönde önemli yararlar hedeflenmektedir. Zira yabancı sermayenin teşviki mevzuatı, anılan sermayenin gelişini ve çalışma şartlarını düzenlemektedir. Yatırımların korunması ile ilgili milletlerarası sözleşmeler ise yatırımları ticari olmayan risklere karşı da koruyarak, yabancı yatırımları özendirilmeye yöneliktir¹⁴³.

Bilindiği üzere, milletlerarası sözleşmeler, uluslararası hukuk sisteminde büyük öneme sahiptir. Bunun en iyi göstergesi de, birçok ülkenin Anayasasında¹⁴⁴ milletlerarası sözleşmelere ulusal kanunların karşısında üstünlük sağlanmasıdır¹⁴⁵.

Bu bağlamda aşağıda yabancı yatırımlarla ilgili Türkiye ve Kazakistan'ın akdetmiş olduğu iki ve çok taraflı sözleşmelere de yer verilecektir.

¹⁴² Çalışmamızda *sözleşme* kavramı yanı sıra, *anlaşma* kavramına da yer verilmiştir.

¹⁴³ **Tekinalp**, s. 176; **Farhutdinov**, İ. Z.: “Действие международных Договоров в Сфере Иностранных Инвестиций” (Deystviye Mejdunarodnih Dogovorov v Sferе İnostrannih İinvestitsiy), Trudi Moskovskoy Gosudarstvennoy Yuridiceskoy Akademii, Moskva, 1999, no: 5, s. 135-136.

¹⁴⁴ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m.90; Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, m.4/3.

¹⁴⁵ **Farhutdinov**, s. 135.

A. Çok Taraflı Milletlerarası Sözleşmeler

Bu başlık altında Türkiye¹⁴⁶ ve Kazakistan'ın¹⁴⁷ taraf olduğu ve yatırım alanında büyük öneme sahip çok taraflı milletlerarası sözleşmelere değinilecek ve akabinde ikili sözleşmelerden de bahsedilecektir. Dünya Bankası öncülüğünde ve özellikle gelişmekte (kalkınmakta) olan ülkeler göz önünde bulundurularak hazırlanmış olan çok taraflı sözleşmelerden birincisi, “Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi” (*Multilateral Investment Guarantee Agency-MIGA*)¹⁴⁸, diğeri ise “Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi Hakkında Sözleşme” (*International Center for the Settlement of Investment Disputes-ICSID*)¹⁴⁹.

1. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi (MIGA)

Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi (MIGA)¹⁵⁰ Ekim 1985'te Seul'da imzalanmıştır. Kısaca MIGA olarak da anılan Sözleşmede öngörülen hukuki işlemleri yapmak üzere, Çok Taraflı Yatırım Kuruluşu olarak adlandırılan bir kuruluş tesis edilmiştir. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) Grubunun bir üyesi olan Kuruluş, tüzel kişiliğe sahip uluslararası bir kuruluş olarak sözleşme yapmaya, taşınır ve taşınmaz mal alıp satmaya ve hukuki işlemleri yapmaya yetkili kılınmıştır. Bu Sözleşme, Dünya Bankası'na üye olan devletlerin ve İsviçre'nin üyeliğine açıktır. Kuruluşun merkezi *Washington*'dadır¹⁵¹.

¹⁴⁶ Bkz. RG: 6.12.1988-20011.

¹⁴⁷ Zakon Respubliki Kazakhstan ot 26.07.1992 “O Çlenstve Respubliki Kazakhstan v Mnogostoronnem Agentstve po Garantiyam Investitsiy (MIGA) i Mejdunarodnom Tsentre po Uregulirovaniyu Investitsionnih Sporov (ICSID), Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, (Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstan) 1992, No:13-14, st. 311.

¹⁴⁸ Bundan sonra kısaca MIGA diye anılacaktır.

¹⁴⁹ Bundan sonra kısaca ICSID diye anılacaktır.

¹⁵⁰ Sözleşme metni için bkz. RG: 6.12.1988-20011; MIGA Sözleşmesine toplam 181 ülke taraftır; <https://www.miga.org/who-we-are/member-countries/> Erişim tarihi 17.05.2017.

¹⁵¹ **Çelikel/Öztekin Gelgel**, s. 187; **Tekinalp**, s. 176; **Sattarova**, G.: Право и Иностранные Инвестиции в Республике Казахстан (Pravo i İnostranniye Investitsii v Respublike Kazakhstan), Almaty, 1997, s. 103; **Doronina**, N. G./**Semilyutina**, N. G.: “Защита Иностранных Инвестиций и Российское Законодательство” (Mnogostoronniye Mejdunarodniye Konventsii v Oblasti Zaşiti İnostrannih Investitsiy i Rossiyskoye Zakonodatelstvo), Gosudarstvo i Pravo, 1992, no. 10, s. 90; **Veselkova**, E. E.: “Некоторые Правовые Аспекты Соглашений по защите Инвестиций” (Nekotorye Pravoviyе Aspekti Soglaşeniy po Zaşite Investitsiy), Zakon i Pravo, no: 10, 2002, s. 53.

a. Kuruluşun Amacı

MIGA'nın kuruluş amacı, Sözleşme'nin 2.maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre Kuruluşun amacı, gelişmekte olanlar başta olmak üzere, üye ülkelere yönelik yatırımların akışını sağlamaktır. Bunun için Kuruluş, üye ülke yatırımcılarına, diğer üye ülkelerdeki yatırımları sebebiyle uğrayabilecekleri ticari olmayan risklere karşı mükerrer ve ortak sigortalamalar da dâhil olmak üzere, teminat sağlayacaktır. Ayrıca Kuruluş, gelişmekte olan üye ülkelere yabancı sermaye akışını sağlamak için gerekli çalışmaları da yürütecektir.

Yabancı yatırımların ticari olmayan risklere karşı çok taraflı sözleşme ile korunması, yabancı yatırımcılara güven vermekle birlikte, gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmalarını da teşvik etmektedir¹⁵². Bu bakımdan MIGA Sözleşmesinin yatırım alanında çok önemli bir belge olduğunun altını bir kez daha çizmekte yarar vardır.

Özetlemek gerekirse, MIGA, yatırımcılara bir üye ülkedeki yatırımları nedeniyle maruz kalabilecekleri ticari olmayan risklere karşı teminatın sağlanması yanı sıra, gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmaya ilişkin yatırımcılardaki tereddütleri gidermeyi de amaçlamaktadır¹⁵³.

Bu amaca ulaşmak için Kuruluş, Sözleşmenin 2. maddesinde belirtilen şu faaliyetleri yürütür:

- Diğer üye ülkelere, bir ülkedeki yatırımları nedeniyle maruz kalabilecekleri ticari olmayan risklere karşı, mükerrer ve ortak sigortalamalar da dâhil olmak üzere, garanti verir;
- Yatırımların gelişmekte olan üye ülkelere yöneltmek ve bunlar arasında akışını geliştirmek için tamamlayıcı uygun çalışmaları yapabilir;
- Hedefine ulaşmada gerekli olabilecek veya istenebilecek diğer benzer yetkileri kullanır.

Faaliyetlerini büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerin üzerinde yoğunlaştıran Kuruluşun, bundan dolayı zaman zaman gelişmiş ülkelerin eleştirilerine de maruz kaldığı görülmektedir. Ancak Kuruluşun MIGA'nın amacına uygun hareket ettiği dikkate alınır, eleştirilerin yerinde olmadığını söylemek mümkün olacaktır¹⁵⁴.

¹⁵² Çelikel/(Öztekin) Gelgel, s. 185; Farhutdinov, s. 16.

¹⁵³ Arkan Akbıyık, Azra: "Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu", Ünal Tekinalp'e Armağan, Beta, İstanbul, 2003, s. 158-159.

¹⁵⁴ Kırılı Aydemir, Deniz: Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) ve Yabancı Yatırımların Politik Risklere Karşı Korunması, Legal, İstanbul, 2005, s. 119.

Kuruluş, Governörler Konsey'i, Yönetim Kurulu, Başkan ve kuruluşun belirlediği işleri yapacak personelden oluşur (m.30). Ayrıca Konsey, Kuruluşun temel organı olarak kabul edilmiştir.

b. MIGA'nın Faaliyet Alanı

Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA)'nın uğraş alanı sigortacılıktır¹⁵⁵. Sigorta sözleşmesi yapmak, bir ticari işletmenin mali risklere karşı başvurduğu etkin önlemlerden biridir¹⁵⁶.

MIGA'nın garanti kapsamına girilmesi hususunda MIGA ile yatırımcı arasında bir garanti sözleşmesinin¹⁵⁷ yapılması gerekmektedir. Garanti sözleşmesinde garanti sahibinin, yatırım yapılan projenin, yatırımın mahiyetinin, garanti kapsamına giren risklerin, garanti şartlarının ve ev sahibi ülke ile yatırımcı arasındaki diğer her türlü anlaşmaların tanımı yapılmaktadır. Ayrıca, garanti sözleşmesinde MIGA'nın ve garanti sahibi yatırımcının hakları ve borçları da belirlenmektedir¹⁵⁸.

Sözleşmenin "Rücu" başlıklı 18/a. maddesine göre: "*Kuruluşun garanti sahibine, tazminat ödemesi veya ödemeyi kabul etmesinden sonra Garanti*

¹⁵⁵ **Sattarova**, s. 104.

¹⁵⁶ **Aksel**, A. E.: Risk Yönetim Aracı Olarak Futures Piyasaları Yapısı. İşleyiş Mekanizmaları ve Bazı Ülke Örnekleri, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 21, Ankara, 1995, s. 26, (Naklen: **Kubilay**, Huriye: Uygulamalı Özel Sigorta Hukuku, Barış Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 2003, s. 3).

¹⁵⁷ Burada yatırımcı ile Kuruluş arasında yapılan sözleşmenin hukuki niteliği üzerinde de durulmalıdır. Her ne kadar Kuruluşun adı "Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA)" olsa da, MIGA ile yatırımcı arasındaki sözleşme garanti sözleşmesi olarak nitelendirilse de, doktrinde bazı yazarlarca bu sözleşmenin hukuki niteliği itibariyle garanti sözleşmesi kapsamında değil de, bilakis sigorta sözleşmesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir; **Herdegen**, M.: Internationales Wirtschaftsrecht, 2.Aufl., München, 1995, §19 N.11 (Naklen **Arkan Akbryık**, s. 162); **Frolkina**, E. N.: "Правовое Регулирование Страхования Иностраннх Инвестиций в Международном Частном Праве" (Pravovoe Regulirovanie Strahovaniya İnostrannih İvestitsiy v Mejdunarodnom Chastnom Prave), Законы России, No:6, Haziran, 2012, s. 90; **Labin**, D. K.: Международное Право по Зашите и Поощрению Иностраннх Инвестиций (Mejdunarodnoe Pravo po Zashite i Pooshreniyu İnostrannih İvestitsiy), Wolters Kluwer, Moskva, 2008, s. 112; Garanti sözleşmeleri de, sigorta sözleşmeleri gibi, tazminat sözleşmelerinden olmakla birlikte, sigorta sözleşmesi iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme iken, garanti sözleşmesi, kural olarak, tek tarafa borç yükleyen bir sözleşme niteliğindedir. Sigorta sözleşmesinin amacı prim alma karşılığında rizikoya karşı koymaktır, garanti sözleşmesinin amacı ise garanti alanı belli bu hareket tarzına yöneltmektedir; **Kubilay**, s. 34-35.

¹⁵⁸ **Tiryakioğlu**, s. 158.

edilenin ev sahibi ülke ve diğer yükümlüler karşısında bu yatırım nedeniyle sahip olabileceği haklar ve alacaklar Kuruluşa rücu edilecektir. Garanti Sözleşmesi bu tür bir rücutun koşul ve kurallarını tespit edecektir”.

Bununla birlikte, Kuruluşun garanti ettiği yatırımlar, *uygun yatırımlar* niteliğini taşımaktadır (m. 12)¹⁵⁹. Bunun dışında hem yatırımcıların (m. 13) hem de ev sahibi ülkelerin (m. 14) *uygun* olması gibi şartlar da aranmaktadır.

Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu her türlü riski teminat altına almamaktadır. Zira Kuruluşun garanti kapsamına aldığı riskler, aşağıda da belirtileceği üzere, ticari olmayan risklerdir.

c. MIGA Garantisinden Yararlanacak Yatırımlar ve Risk Türleri

MIGA garantilerinden yararlanacak olan yatırımların, Kuruluş tarafından belirlenen uygunluk kriterlerini taşıması gerekmektedir. Bu kriterler, üye devletlerin üye olabilmek için imzaladığı MIGA Sözleşmesinde belirlenmiştir. Bunlar sermaye yatırımları, sermaye kredileri, doğrudan yatırımlar, bunlar dışında kalan diğer yabancı yatırım türleri ve sermaye yatırımı niteliğinden olmayan yatırım türleri olarak sınıflandırılmıştır.

MIGA garantisi kapsamında olan riskler sadece siyasi risklerdir. Yani kapsanan risklerde kesin surette ticari bir risk olmamalı ve nitelik itibarıyla tamamen politik olmalıdır. MIGA dört siyasi riski garanti altına almaktadır. Ancak ev sahibi ülkedeki devalüasyon ve paranın değer kaybetmesi gibi riskler garanti kapsamına dahil değildir, zira bu riskler ticari nitelikteki risklerdir. MIGA Sözleşmesi madde 11'e göre garanti altına alınan siyasi riskler:

- a) Döviz Transferi Riskleri,
- b) Kamulaştırma ve Benzeri Riskler,
- c) Savaş ve İç Kargaşa Riskleri,
- d) Sözleşme İhlali Riskleridir.

Her ne kadar MIGA Sözleşmesinin 11.maddesi garanti altına alınan riskleri bu şekilde sıralamışsa da, yukarıda da belirtildiği üzere, MIGA,

¹⁵⁹ Uygun yatırımlarla ilgili Sözleşmede 2012 yılında değişiklik yapılmış ve böylece garanti edilen yatırımların kapsamı daha da detaylı olarak ifade edilmiştir; Ayrıca MIGA Sözleşmesinin “*Karşılanan Riskler*” başlıklı 11.maddesi (b) bölümü aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:” (b) *Buna ilaveten, Kurul, özel çoğunlukla, yukarıda (a) bölümünde anılanlar dışındaki birtakım gayri ticari riskleri de kapsayacak şekilde fakat hiçbir durumda paranın değer kaybetmesi riskini üstlenmeksizin, bu Maddenin kapsamının genişletilmesini onaylayabilir*”. Bkz. RG: 01.02.2012-28191.

bunların dışında kalan birtakım ticari olmayan riskleri¹⁶⁰ de belli şartlar altında garanti etmektedir.

Kuruluşun görevlerini yapabilmesi için bazı imtiyaz ve muafiyetlerden yararlanması kabul edilmiştir (m.43-48). Bu imtiyazlardan en dikkat çeken ise, guvernör, direktör, başkan ve personelinin yargı bağısıklığından yararlanmasıdır (m.48).

2. Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme (ICSID)

Dünya Bankası, Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi (*International Center for the Settlement of Investment Disputes* (ICSID)) aracılığı ile bir uzlaştırma ve tahkim sistemini uygulamaya koyma kararını almış ve 18 Mart 1965'te *Washington*'da "ICSID" bir sözleşme ile kurulmuştur. Sözleşme, "Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasında Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme veya "ICSID Sözleşmesi"¹⁶¹ olarak da adlandırılmaktadır. Uluslararası tüzel kişiliğe sahip olan Merkez'in yerleşim yeri Dünya Bankası'nın merkezi olan *Washington*'dur¹⁶².

Merkez, bir İdari Konsey ve Sekreteryaya sahiptir. Merkezin bünyesinde arabulucular ve hakemler paneli oluşturulmaktadır (m.3).

Çok taraflı ICSID Sözleşmesi ile oluşturulan Merkez ve bu kapsamdaki tahkim, daha özel ve uzman bir tahkim olarak, daha çok tercih edilen bir usul olmuştur¹⁶³.

Merkezin amacı, sözleşmede yer alan hükümler doğrultusunda taraf devletler ile diğer taraf devletlerin vatandaşları arasında yatırımlardan kay-

¹⁶⁰ Bkz. dip. 159.

¹⁶¹ Sözleşme metni için bkz: (RG: 6.12.1988-20011); Metinde bundan sonra kısaca "ICSID Sözleşmesi" olarak anılacaktır. ICSID Sözleşmesi'ne 161 ülke taraftır, <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/about/Database-of-Member-States.aspx> Erişim tarihi 12.11.2017.

¹⁶² **Uludağ**, s. 206, **Nomer**, Ergin/**Eksi**, Nuray/**Öztekin**, Günseli: Milletlerarası Tahkim Hukuku, Beta, 4.Bası, İstanbul, 2013, s. 108; **Şanlı**, Cemal: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 2 Bası, İstanbul, 2002, s. 384; **Akıncı**, Ziya: Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi (Hakem Kararları), Ankara, DEÜ Yayınları, Ankara, 1994, s. 102; **Maulenov**, K. S.: Правовое Регулирование Иностраных Инвестиций в Республике Казахстан (Pravovoye Regulirovaniye İnostrannih İnvestitsiy v Respublike Kazakhstan), Almatı, 1998, s. 17; **Tiryakioğlu**, s. 148; **Çelikel/(Öztekin) Gelgel**, s. 189; **Tekinalp**, s. 177; **Taimova**, s. 116.

¹⁶³ **Yılmaz**, İlhan, s. 31.

naklanan uyuşmazlıkların uzlaştırma ve tahkim yolu ile çözümü için çalışmaktır (m. 1/2).

Bir uyuşmazlığın ICSID tahkimine sunulabilmesi için gerek kişiler ve gerek konu bakımından belli şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Öncelikle, bu tahkime Sözleşme tarafı ev sahibi devlet ile yine Sözleşme tarafı diğer bir devletin vatandaşı olan yatırımcı arasındaki uyuşmazlıklarda başvurulabilir. İlaveten bu uyuşmazlık, bir *yatırımla* doğrudan ilişkili bir hukuki uyuşmazlık olmalıdır. Devletin Sözleşmeye taraf olması, tahkimde davalı ya da davacı olabilmesi için yeterli olmamaktadır. Zira ilgili devletin, yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlığın tahkim yolu ile çözümüne onay vermiş olması da gereklidir¹⁶⁴.

ICSID ile ulusal hakem mahkemeleri arasındaki fark, ICSID'in düzeni ve usulü milletlerarası sözleşme hükümleriyle belirlenmektedir. Ayrıca, ulusal adli ve idari organlar, ICSID'in faaliyetlerine müdahale etmekte yetkisizdirler¹⁶⁵.

ICSID'ı diğer hakem mahkemelerinden ayırt eden en önemli fark ise, ICSID'in kendi adında saklıdır. Şöyle ki, ICSID sadece yatırım anlaşmazlıklarının çözümü için kurulmuştur¹⁶⁶.

a. Uygulama Alanı

Uyuşmazlık, ICSID önüne yatırımcı tarafından getirebileceği gibi, ev sahibi ülke tarafından da getirilebilir. Kural bu olmakla beraber, yatırım uyuşmazlıklarının çoğunda davacının yabancı yatırımcı olduğu gözlemlenmektedir¹⁶⁷.

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, uyuşmazlığın ICSID önüne getirilebilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekmektedir:

1. Uyuşmazlık bir yatırıma ilişkin olmalıdır (m. 25/1). Ancak ICSID Sözleşmesi, *yatırım uyuşmazlığından* neyin anlaşılması gerektiği hususunda bir tanım vermemektedir. Sattarova'ya göre, ICSID Sözleşmesi'nde *yatırım*

¹⁶⁴ Çelikel/(Öztekin) Gelgel, s. 189; Yılmaz, İlhan, s. 31; Perova, M.: “Международная Форма Регулирования Иностранных Инвестиций” (Mejdunarodnaya Forma Regulirovaniya İnostrannih Investitsiy), Hozyaystvo i Pravo, No: 2, 1999, s. 100.

¹⁶⁵ Krupko, S.: “Международный Центр по Урегулированию Инвестиционных Споров” (Mejdunarodny Tsentr po Uregulirovaniyu Investitsionnih Sporov), Hozyaystvo i Pravo, No: 6, 2002, s. 106; Sattarova, s. 94.

¹⁶⁶ Şanlı, s. 384; Tekinalp, s. 177; Maulenov, 1998, s. 20.

¹⁶⁷ Shihata, İbrahim: ICSID Arbitration: The Institution's Point of View, 1993, paragraf 16.02 (naklen Nomer/Ekşi/ Öztekin Gelgel, s 109.

uyuşmazlığının tanımlanmamasının sebebi, yatırımın akit devletlerin ulusal mevzuatında¹⁶⁸ tanımlanmış olmasıdır¹⁶⁹. Şanlı'ya göre ise, yatırım uyuşmazlıklarından neyin kastedildiğini açıkça hükme bağlayan sonraki tarihli ikili anlaşmalar¹⁷⁰ esas alınarak¹⁷¹, “yatırımlardan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklardan” neyin kastedildiği ortaya konulabilir. Buna göre, yatırım uyuşmazlığı: (a) Devletle diğer devlet vatandaşı yatırımcı gerçek ve tüzel kişiler arasındaki yatırıma ilişkin sözleşme (imtiyaz, istisna, lisans, know-how vs.)’den kaynaklanan uyuşmazlıklar, (b) Bir tarafın yabancı yatırımlarla ilgili makamının ilgili yatırımcıya sağladığı herhangi bir yatırım müsaadesinin yorum veya uygulamasından doğan uyuşmazlıklar, (c) Bir yatırımla ilgili olarak ve anlaşma ile verilen veya yaratılan herhangi bir hakkın, çiğnendiği iddiasından kaynaklanan uyuşmazlıklardır¹⁷².

2. Uyuşmazlığın ICSID önüne getirilebilmesi için aranan şartlardan bir diğeri ise gerek ev sahibi ülke, gerek özel yatırımcının mensup olduğu devlet, ICSID Sözleşmesi’ne taraf olmalıdır (m.25/1).

Bundan dolayı da, yatırımcının yatırımını yaptığı ülkenin tabiiyetinde olmaması gereği ortaya çıkmaktadır¹⁷³.

¹⁶⁸ Ancak Merkez hakem mahkemeleri bazı davalarda ilgili ulusal mevzuata göre bir yatırımın varlığı ve dolayısıyla Merkezin yetkisinin olup olmadığı sorusu ile karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, “SPP ile Egypt davasında uyuşmazlık, yabancı yatırımcının belli turistik bilgelerin inşası ve geliştirilmesine ilişkin yatırım sözleşmesi imzalanmasından sonra, söz konusu bölgelerin Mısır hükümeti tarafından kamu alanı ilân edilmesinden doğmuştur. Olayda daha sonra, yabancı yatırımcıya Mısır yatırım mevzuatı kapsamında verilmiş olan yatırım izni ve proje iptal edilmiştir. Bunun üzerine yabancı yatırımcı, Mısır yatırım mevzuatında ICSID tahkimine onay veren hükümden hareketle Merkezde tahkim davası açmıştır. Mısır, Merkezin yetkisine itirazda, diğerlerinin yanısıra, Merkeze onayı içeren ilgili kanunun bu davada uygulanmayacağını ileri sürmüştür. Zira, ilgili kanunun 1. maddesi kapsamındaki yatırım Mısır yetkili makamınca onaylanmış (izne bağlanmış) ve yine kanunda belirtilmiş alanlardaki faaliyetlerdir. Yabancı yatırımcının ICSID yetkisine onayını içeren mektuptan önce, Mısır söz konusu yatırım iznini iptal etmiş olduğundan, artık kanun kapsamında bir yatırımdan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Hakem mahkemesi Mısır’ın bu iddiasını geçerli bulmayarak, ilgili Kanuna göre alınmış iznin geçerli olduğunu ve yatırımın bu mevzuata göre gerekli kriterleri haiz olduğunu belirterek, projenin ya da iznin iptalinin ilgili Kanuna göre bir “yatırım” yapılmış olması olgusunu değiştirmedigine karar vermiştir. Sonuçta, ilgili Kanunun bu yatırıma uygulanması sebebiyle Merkezin yetkisine olan onayın varlığına hükmetmiştir”, Yılmaz, İlhan, s. 174).

¹⁶⁹ Sattarova, s. 94.

¹⁷⁰ İkili Yatırım Anlaşmaları için bkz. Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel, s. 122 vd.

¹⁷¹ Aynı görüş için bkz. Tiryakioğlu, s. 9, dip. 16.

¹⁷² Şanlı, s. 385.

¹⁷³ Tiryakioğlu, s. 148.

Ancak birçok olayda ev sahibi ülke, yabancı yatırımcının yerel bir şirket aracılığı ile faaliyette bulunmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle de söz konusu şartların mevcut olduğu durumlarda, ev sahibi ülkenin tabiiyetini taşıyan bir şirket de ICSID'e başvurabilir. Yatırımcı ve ev sahibi ülke, ICSID çerçevesinde, böyle bir şirketi yabancı bir yatırımcının kontrolü altında¹⁷⁴ bulunan yabancı bir taraf gibi nazara alma konusunda anlaşmışlarsa, böyle bir başvuru mümkün hale gelmektedir (m. 25/2(b)).

Ayrıca, ev sahibi ülke gibi, yatırımcının da ICSID'in yetkisini kabul etmiş olması gerekmektedir (m.25/1).

Yatırımcı, uyuşmazlık ortaya çıktığında ICSID'e başvurmayı güvence altına almak istiyorsa, ev sahibi ülke yetkili makamları ile yaptığı yatırım sözleşmesinde ICSID'in yetkisinin kabul edildiğine dair bir kaydın yer alması hususunda ısrar etmekle isabetli davranmış olacaktır¹⁷⁵.

Ülkeler, ICSID Sözleşmesi'ni onaylayarak, değişik ülkelerle yaptığı iki taraflı yatırım anlaşmazlıklarında da ICSID tahkimine gidilebileceğine¹⁷⁶ ilişkin hükümlere yer vermektedir.

¹⁷⁴ Buna örnek *Enron v Argentine* davası gösterilebilir. Bu davada ABD'li yatırımcı ile ev sahibi Arjantin arasında yatırımla ilgili uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, davacılar Arjantin'de gaz dağıtım şirketinin aracılığıyla toplam olarak %35.263'ünün hissedarlarıdır. Uyuşmazlık, bazı Arjantin bölgesel idareleri tarafından özelleştirilen söz konusu gaz dağıtım şirketinin işlemleri üzerinde uygulanan damga vergisi, faiz ve cezalarından doğmuştur. Davacılar, söz konusu vergi uygulamalarının ABD-Arjantin ikili yatırım anlaşmasına aykırı olduğunu iddia ederek, anlaşmaya dayanarak ICSID tahkiminde dava açmıştır. Davada Arjantin, davacıların ilgili Arjantin şirketinde dolaylı olarak yatırımcı olduklarını; azınlık hisseye sahip olmaları ve ilgili şirketin *kontrolünün* kendilerinde olmadığından bahisle, ilgili şirketlerin bir yatırım olarak değerlendirilemeyeceğini ve davacıların da yatırımcı olmadıklarını ileri sürmüştür. Arjantin, hisselerin ikili yatırım anlaşmasında yatırım olarak değerlendirildiğini kabul ederken, böyle bir halde ancak hisseleri doğrudan etkileyen işlemlerin-kamulaştırma gibi-dava edilebileceğini iddia etmiştir. Davacılar ise, kendilerinin ilgili gaz şirketi adına değil, kendi hisselerinin anlaşma kapsamında yatırım olması sebebiyle, kendi adlarına yatırımcı sıfatı ile dava açtıklarını söylemişlerdir. Hakem mahkemesi kararında, azınlık hissedarların da gerek uluslararası hukuk gerek ICSID sözleşmesi bakımından ilgili şirketlerden ayrı olarak haklarını talep edebilmelerine bir engel olmadığını tespit etmiştir. **Yılmaz**, İlhan, s. 157-158.

¹⁷⁵ **Tiryakioğlu**, s. 149.

¹⁷⁶ Bu durum, ülkelerin, sadece ICSID tahkimine gitme konusundaki niyetini gösterir; yoksa bu konuda bir uluslararası yükümlülük doğurmaz. ICSID tahkimine gidilebilmesi için, yatırımla ilgili bir uyuşmazlık çıktıktan sonra, Türkiye'nin ev sahibi ülke sıfatı ile yazılı olarak rızasını vermesi gerekir; **Erten**, Rıfat: "ICSID Tahkimi", BATIDER, C. XIX, S. 4, 1998, s. 225.

3. Aranan şartlardan sonuncusu da ihtilaf taraflarının, ICSID tahkimine gitme konusunda açıkça ve yazılı olarak beyanda bulunmaları gerekmektedir (m.25/1).

Şanlı'ya göre, getirilmiş olan bu sonuncu şart, yani ICSID tahkimine başvuru için ev sahibi devlet ile yabancı yatırımcının mensup olduğu devletin Sözleşmeye taraf olmasının yeterli olmamasının yanı sıra, tarafların her somut uyuşmazlıkta karşılıklı anlaşmalarının gerekli olması, uygulamada ICSID tahkimine müracaatı azaltmıştır. Bu nedenle devletler, ICSID'in yargı yetkisini peşinen öngören tahkim kizozları içeren iki veya çok taraflı yatırımların korunması ve teşviki anlaşmalarını da akdetmiştir¹⁷⁷.

b. ICSID Tahkim Merkezi'nin Sağladığı Avantajlar

ICSID tahkimi, diğer tahkimlere nazaran, yatırımcı ile ev sahibi ülkenin menfaatleri arasında bir denge kurulacak şekilde düzenlenmiştir¹⁷⁸. Daha açık bir ifade ile ev sahibi ülkede yatırım faaliyetinde bulunmak isteyen yabancı yatırımcının, yatırım yapacağı ülke mahkemelerine karşı güvensizliği veya tereddüdü ICSID tahkimi¹⁷⁹ ile giderilmiş ve kendisine bir devlete

¹⁷⁷ Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman Figanmeşe, İnci: Milletlerarası Özel Hukuk, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016, s. 593.

¹⁷⁸ Şihata, İbrahim: The Experience of the International Center for the Settlement of Investment Disputes (ICSID) The Arbitral Process and the Independence of Arbitrators, ICC Publications, no: 472, 1991, s. 17 (naklen Nomer/Ekşi/Öztekın Gelgel, s. 109).

¹⁷⁹ ICSID Tahkim Merkezi'nde Türkiye ve Kazakistan devletlerinin de taraf olduğu davalar mevcuttur. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse; örneğin, ICSID Tahkim Merkezi'nde görülen ve Türkiye'nin taraf olduğu *Cementownia "Nowa Huta" S.A. v. Republic of Turkey* davası, dikkat çeken davalardan biridir (Case No. ARB(AF)/06/2), zira bu davada yatırımcı davacının iyi niyetli olup olmadığı da ele alınmıştır. Mahkeme kararında dava masraflarının davacı tarafından karşılanmasına hükmedilmiş ve fakat Türk Devletinin manevi tazminat talebi kabul edilmemiştir; Bu dava ile ilgili geniş bilgi için bkz. Polat, Malike/Al Kılıç, Şengül: "ICSID Yatırım Tahkimine Konu Olan Cementownia "Nowa Huta" S. A.-Türkiye Uyuşmazlığında "İyi Niyet" ve "Manevi tazminat" İddialarının Değerlendirilmesi", Public and Private International Law Bulletin, Volume: 34, Issue: 2. Yine ICSID Tahkim Merkezi'nde görülen "*Tulip Real Estate and Development Netherlands B.V.*" v. *Republic of Turkey* (Case No. ARB/11/28) davasında mahkeme, yabancı yatırımcı davacının, yeterli süre uzatımı verilmeksizin sözleşmenin haksız olarak feshedildiği ve Türk Devleti'nin müdahalesi ile yatırımlarına el konulduğu iddialarını değerlendirerek, davacının taleplerini reddetmiştir. Bu karar için bkz. <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw3126.pdf> Erişim 13.02.2019. Kazakistan Devleti ile ilgili de aşağıdaki örnekler verilebilir; "*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*" (TPAO) v. *Republic of Kazakhstan*" davasında (Case No. APB/11/2), davacı TPAO, 14 Ocak 2011 tarihinde Kazakistan devleti aleyhine ICSID'e başvurmuştur. Uyuşmazlık, ortak girişim çerçevesinde petrol arama ve işletmesi ile ilgili olup ve fakat bu dava, 25 Kasım 2013'te tarafların anlaşması ile sulh

karşı onunla eşit mücadele yapacağı bir ortam sunulmuştur. Buna karşın, yatırıma ev sahipliği yapacak ülke de, bir yandan yabancı sermayeyi çekmek isterken, diğer yandan kendi menfaatlerinden taviz vermeyeceği bir sisteme kavuşmuş bulunmaktadır. Bununla birlikte, tarafların menfaat eşitliği tahkime başvurudan başlayarak, hakem heyetinin oluşumu, kararın sonuçları ve kararın icra aşaması da dâhil olmak üzere, her aşamada gözetilmiştir¹⁸⁰.

Ayrıca, ICSID tahkiminden çıkan kararlar, taraflar için bağlayıcı olacak ve üst makama götürülemeyecektir. Yorumu, düzeltmeyi ve hükümsüz kılmayı gerektiren bir durum söz konusu değil ise, taraflar karara uymak ve hükümlerini yerine getirmek zorundadırlar (Söz.m.53/1). Bunun yanı sıra her üye ülke, Sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul edecek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içerisinde, kendi devlet mahkemesinin nihai bir kararı gibi yerine getirecektir (Söz.m.54/1).

B. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Hakkında İkili Sözleşmeler

Türkiye ve Kazakistan, çok taraflı sözleşmeler yanı sıra, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin birçok devlet ile iki taraflı anlaşmalar da imzalamıştır.

Yabancı yatırımların teşviki ve korunmasına ilişkin iki taraflı anlaşmalar, genellikle benzerlik taşır, zira yabancı yatırımlara ilişkin benzer esasları düzenlemektedir.

Örneğin, yabancı yatırımlara ilişkin iki taraflı anlaşmalara bakıldığında, anlaşmanın başında amaca ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu amaç genellikle iki devlet arasındaki yatırım akışının karşılıklı olarak korunması ve teşvik edilmesi ile ilgilidir. Daha sonra korunacak yatırımlar ve yatırımcının haklarına ilişkin hükümlere de yer verilmektedir. Bunların yanı sıra, iki taraflı yatırım anlaşmalarında kamulaştırma ve tazminat gibi, yatırım uyumsuzluklarının çözümüne ilişkin hükümler de yer almaktadır.

sebebi ile sona ermiştir; ya da bir başka olayda “*Karatyube International Oil Company LLP*” (KIOK) v. *Republic of Kazakhstan* davasında, Kazakistan’da hidrokarbonların keşfi ve çıkarılması alanında faaliyette bulunan davacı KIOC, ICSID Tahkim Merkezi’ne (Case No. APB/08/13) başvurarak, Kazakistan Devleti’nin, mallarına el koyduğunu ve diğer haklarını da sınırlandırdığını ileri sürerek dava açmıştır. Ancak mahkeme, davacının “yatırımcı” sıfatını kanıtlayamadığı gibi, iddialarının da asılsız olduğu gerekçesiyle, davacının taleplerini reddederek, mahkeme masraflarının da davacı tarafından karşılanmasına hükmetmiştir; bu davalar için bkz. **Betaneli**, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35883129#pos=42;6 Erişim 14.02.2019.

¹⁸⁰ **Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel**, s. 109.

Özellikle de ev sahibi ülke ile yabancı yatırımcı arasında ortaya çıkan yatırım uyumsuzluklarının çözümünü düzenleyen hükümler adeta birbirinin tekrarı¹⁸¹ durumundadır¹⁸².

Türkiye, bugüne dek yaklaşık 100 ülke¹⁸³ ile yatırımların karşılıklı korunması ve teşvikine yönelik ikili anlaşma akdetmiş iken, Kazakistan ise yaklaşık 50 ülke¹⁸⁴ ile bu konuda anlaşma imzalamıştır. Ayrıca, Türkiye ile Kazakistan arasındaki yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin ikili anlaşma da 1994 tarihinde imzalanmıştır¹⁸⁵.

İki taraflı anlaşmalar kapsamında değerlendirilmesi gereken ve yabancı yatırımcıları yakından ilgilendiren bir diğer konu da *çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıdır*. Zira yabancı yatırımcının aynı vergi mevzuu birden fazla vergiye tabi tutuluyorsa, bunun neticesinde yabancı yatırımların büyük ölçüde azalması söz konusu olacaktır. Bu durum da gelişmekte olan ülkeler açısından arzu edilmeyen bir durumdur. Bu sebeptendir ki, ülkeler konu ile ilgili hem iki taraflı hem de çok taraflı anlaşmalar akdetme yoluna gitmektedir¹⁸⁶.

Türkiye açısından bakıldığında, 2017 yılı itibariyle Türkiye yaklaşık 81 ülke¹⁸⁷ ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları akdetmiştir. Buna karşın, Kazakistan da yaklaşık 54 ülke¹⁸⁸ ile aynı konuda ikili anlaşma akdetmiştir. Böylece, Türkiye ve Kazakistan, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile de yabancı yatırımın ülkelere gelmesini teşvik etmektedir.

¹⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel**, s. 122 vd.

¹⁸² **Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel**, s. 122.

¹⁸³ Türkiye'nin yapmış olduğu ikili yatırım anlaşmaları için bkz. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/navigation-renderer.jspx?_afLoop=9730388642525807&_afWindowMode=0&_adf.ctrl-state=kp0f997eg_1&parentPage=yatirim&#!%40%40%3F_afLoop%3D9730388642525807%26parentPage%3Dyatirim%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dkp0f997eg_5 Erişim tarihi 05.02.2018.

¹⁸⁴ Kazakistan'ın yapmış olduğu ikili yatırım anlaşmaları için bkz. <http://invest.mid.gov.kz/ru/pages/soglasheniya-o-pooshchrenii-i-vzaimnoy-zashchite-investitsiy>, Erişim tarihi 17.03.2018.

¹⁸⁵ RG: 22.09.1994-22059.

¹⁸⁶ **Gusev, D. V.**: “Налоговый Климат Как Фактор Привлечения Иностраных Инвестиций” (Nalogoviy Klimat Kak Faktor Privlecheniya Inostrannih Investitsiy), *Финансы*, No: 5, 2000, s. 41.

¹⁸⁷ http://www.verginet.net/dtt/1/Ulkeler_4825.aspx Erişim tarihi 14.02.2019.

¹⁸⁸ <http://kgd.gov.kz/ru/content/konvencii-ob-izbezhanii-dvoynogo-nalogooblozheniya-i-predotvrashchenii-ukloneniya-ot> Erişim tarihi 14.02.2019.

Bu bağlamda belirtmek isteriz ki Türkiye ile Kazakistan arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili iki taraflı anlaşma 1996'da imzalanmıştır¹⁸⁹.

C. Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinin Akdetmiş Olduğu Diğer Çok Taraflı Sözleşmeler

Yabancı yatırımları yakından ilgilendiren MIGA ve ICSID Sözleşmeleri dışında, Türkiye ve Kazakistan'ın âkit olduğu veya sadece Türkiye'nin âkit olduğu diğer uluslararası anlaşmalarını da belirtmekte yarar vardır. Her ne kadar yabancı yatırımları bir bütün olarak ele almasalar da, yabancı yatırımların bazı yönlerini düzenleyen söz konusu anlaşmaların önemine de dikkat çekmek gerekmektedir. İçeriklerine değinilmeksizin burada bazı uluslararası anlaşmaları yalnızca ismen belirtmeyi uygun görmekteyiz. Bunlara GATT 1947 ve GATT 1994 Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması¹⁹⁰, 1960 tarihli OECD¹⁹¹ Anlaşması ve 1994 tarihli Avrupa Enerji Şartı Anlaşması¹⁹² da örnek olarak gösterilebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, Türkiye ve Kazakistan, ülkelerine yabancı yatırımların akışını sağlamak amacıyla, gerek çok taraflı ve gerekse de iki taraflı birçok uluslararası anlaşmaları akdetmiş olmakla birlikte, bu yöndeki çalışmalarını halen de sürdürmektedir.

SONUÇ

Çalışma konumuzu Türk ve Kazak hukukunda yabancı yatırımların teşviki teşkil edip, her iki hukuk açısından konu ile ilgili esasların ortaya konulmasına gayret edilmiştir.

Bu bağlamda belirtmeli ki, Türk hukukunda *yabancı yatırımlardan* bahsedilirken, Kazak hukukunda 2003 yılından beri yalnızca *yatırımlardan* söz edilmekte ve buna ilişkin mevzuatın her iki ülkede de birkaç kez değiştiğini görmekteyiz.

Araştırma sonucunda Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinin, yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan ülkeler olarak, yabancı yatırımların teşvikine ulusal mevzuatlarında yer verdiği gibi, milletlerarası sözleşmelere de taraf

¹⁸⁹ RG: 08.11.1996-22811.

¹⁹⁰ RG: 29.01.1995-22186.

¹⁹¹ Türkiye, OECD'nin kurucu üyesidir.

¹⁹² RG: 06.02.2000-23956; Указ Президента Республики Казахстан от 18 октября 1995 г. No: 2537.

olup, yatırımların teşvikini uluslararası düzeyde de sağladığını söylemek mümkündür.

Konuyu ulusal boyutuyla ele aldığımızda görünen o ki, her iki ülkenin yatırım mevzuatlarında yer alan esasların yabancı yatırımların teşvik edilmesi bakımından önemli olduğu, fakat bunların ileride daha da iyileştirilmesi ve dolayısıyla, her iki ülkenin yatırım ikliminin daha da çekici hale getirilmesi söz konusu olabilir. Örneğin Türk hukukunda yabancı yatırımlarda istihdam edilecek personel ile ilgili kolaylaştırılmış kuralların getirilmesi gibi, Kazak hukukunda da, çalışmamızda da belirtmiş olduğumuz gibi, büyük yatırımcı açısından yatırım miktarının azaltılması ile büyük yatırımcı haklarından daha çok yatırımcının istifade edilmesi sağlanabilir. İlaveten, Kazakistan Cumhuriyeti'nde yatırımların kapsamına fikrî ve sınaî haklarının alınmasının da isabetli olacağı görüşündeyiz.

Yabancı yatırımların uluslararası düzeyde teşvik edilmesine gelince, her iki ülkenin de yatırımlarla ilgili iki ve çok taraflı sözleşmelere taraf olduğunu görmekteyiz. Bu durum, yabancı yatırımların Türkiye ve Kazakistan'a akışı bakımından olumlu bir gelişmedir, zira yabancı yatırımcıların aradığı güven unsurunun milletlerarası sözleşmelerle sağlandığı şüphesizdir. Yatırımlarla ilgili iki ülkenin de taraf olduğu çok taraflı sözleşmelerden en önemlileri ise *MIGA* ve *ICSID* Sözleşmeleridir.

İki taraflı sözleşmeler kapsamında ise iki ülke tarafından da yabancı yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin çok sayıda ikili sözleşmeler imzalanmıştır. Buna ilaveten hem Türkiye hem Kazakistan, ev sahibi ülke sıfatıyla, ülkelerini yabancı yatırımcılar için cazip kılmak amacıyla, birçok ülke ile çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik de ikili sözleşmeler imzalamıştır.

Son olarak belirtmeli ki, iki taraflı sözleşmeler kapsamında Türkiye ve Kazakistan, kendi aralarında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması gibi, çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin Sözleşmeler de imzalamıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkalin, Sezgin/Ünal, Seyfettin:** Doğrudan Yatırımlar ve Portföy yatırımları, Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.
- Akıncı, Ziya:** Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi, DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994 (Hakem Kararları).
- Akıncı, Ziya:** Milletlerarası Özel Hukukta İnşaat Sözleşmeleri, DEÜ Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 73, İzmir, 1996 (İnşaat Sözleşmeleri).
- Akıncı, Ziya:** Milletlerarası Tahkim, 3. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2013 (Tahkim).
- Alpar, Cem:** Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980.
- Arkan Akbıyık, Azra:** “Çok Tarafli Yatırım Garanti Kuruluşu”, Ünal Tekinalp’e Armağan, İstanbul, 2003, s. 157-172.
- Atabek, Reşat:** “Sigorta Akdinin Yorumu”, Sigorta Hukuku Dergisi, C. I, S. 2, Ankara, Ağustos 1982, s.125-140.
- Ataman Figanmeşe, İnci:** “Milletlerarası Ticari Tahkim ve Yatırım Tahkimi Arasındaki Farklar”, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 31, Issue: 1, s. 91-152.
- Ayhan İzmirli, Lale:** “Uluslararası Yatırım Hukukunda “Yatırım” Kavramı”, SDÜHFD, Vol:8, No:2, Year 2018, s.89-132.
- Богатырев, А. Г.:** Инвестиционное Право (Investitsionnoe Pravo), Rossiyskoe Pravo Yayınevi, Moskova, 1992.
- Bozdağlıoğlu, Yasemin/Evimoğlu, Umut:** “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan, 2014, Yıl-6, S: 11, s. 32-52.
- Bulutoğlu, Kenan:** 100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Çelikel, Aysel:** “Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler”, Prof. Dr. Gülören Tekinalp’e Armağan, MHB, 423, S. 1-2, 2003, s. 161-177.
- Çelikel, Aysel/Öztekin Gelgel, Günseli:** Yabancılar Hukuku, 20. Bası, BETA, İstanbul, 2014.

- Doronina, N. G./Semilyutina, N. G.:** “Защиты Иностранных Инвестиций и Российское Законодательство” (Мnogostoronniye Mejdunarodniye Konventsii v Oblasti Zaşiti İnostrannih İinvestitsiy i Rossiyskoye Zakonodatelstvo), Gosudarstvo i Pravo, 1992.
- Ekşi, Nuray:** Yabancıların Türkiye’de Taşınmaz İktisabı, 2. Bası, Beta, İstanbul, 2012.
- Erten, Rıfat:**”ICSID Tahkimi”, BATIDER, C. XIX, S. 4, 1998, s. 205-228.
- Farhutdinov, İ. Z.:** “Действие международных Договоров в Сфере Иностранных Инвестиций” (Deystviye Mejdunarodnih Dogovorov v Sfere İnostrannih İinvestitsiy), Trudı Moskovskoy Gosudarstvennoy Yuridiçeskoı Akademii, Moskva, 1999, s. 135-140.
- Frolkina, E. N.:** “Правовое Регулирование Страхования Иностранных Инвестиций в Международном Частном Праве” (Pravovoe Regulirovanie Strahovaniya İnostrannih İinvestitsiy v Mejdunarodnom Chastnom Prave), Законы России, No:6, Haziran, 2012, s. 90, s. 89-94.
- Göğer, Erdoğan:** Yabancılar Hukuku, Sevinç Matbaası, 3. Bası, Ankara, 1979.
- Demir Gökyayla, Cemile/Süral, Ceyda:** “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2004, s. 131-167.
- Doğan, Vahit:** Türk Yabancılar Hukuku, Güncellenmiş 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- Gusev, D. V.:** “Налоговый Климат Как Фактор Привлечения Иностранных Инвестиций”, (Nalogovıy Klimat Kak Faktor Privleçheniya İnostrannih İinvestitsiy), Финансы, No:5, 2000, s. 41-43.
- Gürtan, Kenan:** Türkiye’de Yatırımlar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959.
- Hacaloğlu, Tuncay:** Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Ankara, 1983.
- İşık, Olcay:** “Uluslararası Hukukta Yatırım Kavramı. Antlaşmalar Temelinde Bir Değerlendirme”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 7, Sayı: 28, 2011, s. 125-145.
- Karakoyunlu, Erdoğan:** Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Faaliyetleri Sonuçları, İstanbul, 1981.

- Karluk, S.** Rıdvan: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Taştan Matbaası, İstanbul, 1983 (Yabancı Sermaye Yatırımları).
- Karluk, S.** Rıdvan: Uluslararası Ekonomi, Beta, 5.Bası, İstanbul, 1998 (Ekonomi).
- Kayıhan, Şaban/Eski, Mehmet:** Uluslararası Ekonomi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.
- Kılıçkaya, A.** Hayati: “Yabancı Sermaye Yatırımı ile Yabancıların Türkiye’de Taşınmaz Edinimlerindeki Mevzuat Değişiklikleri”, Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi, Eylül, 2003, s. 10-13.
- Kırlı Aydemir, Deniz:** Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) ve Yabancı Yatırımların Politik Risklere Karşı Korunması, Legal, İstanbul, 2005.
- Krupko, S.:** “Международный Центр по Урегулированию Инвестиционных Споров” (Mejdunarodniy Tsentr po Uregulirovaniyu Investitsionnih Sporov), Hozyaystvo i Pravo, No: 6, 2002, s. 106-118.
- Kubilay, Huriye:** Uygulamalı Özel Sigorta Hukuku, Barış Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 2003.
- Kumkale, Rüknettin:** Yabancı Sermayeli Şirketler, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2003.
- Labin, D. K.:** Международное Право по защите и Поощрению Иностранных Инвестиций (Mejdunarodnoe Pravo po Zashite i Pooshreniyu İnostrannih Investitsiy), Wolters Kluwer, Moskova, 2008.
- Maulenov, K. S.:** Правовое Регулирование Иностранных Инвестиций в Республике Казахстан (Pravovoye Regulirovaniye İnostrannih Investitsiy v Respublike Kazakhstan), Almatı, 1998.
- Maulenov, K. S.:** Государственное Управление и Правовое Регулирование в Сфере Иностранных Инвестиций в Республике Казахстан (Gosudarstvennoye Upravleniye i Pravovoye Regulirovaniye v Sfere İnostrannih Investitsiy v Respublike Kazakhstan), Almatı, 2000.
- Moroz, S. P.:** Инвестиционное Право (Investitsionnoe Pravo), Almatı, 2003.
- Nomer, Ergin/Ekşi, Nuray/Öztekin, Günseli:** Milletlerarası Tahkim Hukuku, Beta, 4. Bası, İstanbul, 2013.

- Ovchinnikov, A. A/Gushin, V. V.:** Инвестиционное Право. Учебник (İnvestitsionnoe Pravo. Uchebnik), Эксмо Yayınevi, Moskova, 2009.
- Ökçün, A. Gündüz:** Yabancıların Türkiye’de Çalışma Hürriyetleri, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1962.
- Özel, Sibel:** “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Gülören Tekinalp’e Armağan, MHB, Yıl: 23, 2003, s. 599-617.
- Öztekin, Basri:** “Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler”, İstanbul, YASED Yayınları No. 3, 1982.
- Paramonov, V. V.:** Экономика Казахстана; Экономика, Рынок, Финансы (Ekonomika Kazakhstana; Ekonomika, Rınok, Finansı) (1990-1998), Almatı, Gılım, 2000.
- Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet:** Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, 5. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017.
- Perova, M.:** “Международная Форма Регуирования Иностранных Инвестиций” (Международная Форма Регуированиа Иностранных Инвестисий), Hozyaystvo i Pravo, No:2, 1999, s. 98-104.
- Polat, Malike/Al Kılıç, Şengül:** “ICSID Yatırım Tahkimine Konu Olan Cementownia “Nowa Huta” S.A.-Türkiye Uyuşmazlığında “İyi Niyet” ve “Manevi Tazminat” İddialarının Değerlendirilmesi”, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 34, Issue: 2, s. 59-87.
- Sattarova, G.:** Право и Иностранные Инвестиции в Республике Казахстан (Pravo i İnostrannıye İinvestitsii v Respublike Kazakhstan), Almaty, 1997.
- Seyidoğlu, Halil:** Uluslararası İktisat, Güzem Yayınevi, İstanbul 1994.
- Suleymenov, M. K.:** “Законодательство об инвестициях Республики Казахстан: 25 лет развития”, (Kazakistan Cumhuriyeti Yatırımlar Mevzuatı 25.yılında, “Yer altı kaynakları-Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisinin Temeli” başlıklı 28.04.2017 tarihli konferansında tebliği.
- Şanlı, Cemal:** Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 2 Bası, İstanbul, 2002.
- Şanlı, Cemal/Esen, Emre/Ataman Fıganmeşe, İnci:** Milletlerarası Özel Hukuk, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016.
- Tekinalp, Gülören:** Türk Yabancılar Hukuku, Beta, 8. Bası, İstanbul, 2003.
- Tiryakioğlu, Bilgin:** Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 2003.

- Turanlı**, Hüsnü: Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, 2008.
- Uludağ**, Ramazan: Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Atıf Matbaacılık, Ankara 1991.
- Uras**, Güngör: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Formül Matbaası, İstanbul, 1979.
- Veselkova**, E. E.: “Некоторые Правовые Аспекты Соглашений по защите Инвестиций” (Nekotorye Pravovıye Aspektı Soglaşeniy po Zaşite İnvestitsiy), Zakon i Pravo, no:10, 2002, s. 51-54.
- Yılmaz**, Cengiz: “Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Kârlılık”, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, Ankara, 1991, s. 475-485.
- Yılmaz**, İlhan: Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü ve ICSID, Beta, İstanbul, 2004.

İnternet Adresleri :

- Dikmen**, Ahmet Alpay/**Karahanoğulları**, Onur: “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı Hakkında Değerlendirme”, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/DikmenKara.html
- Betaneli**, Ketevan: “Арбитражные Дела в Нефтегазовой Отрасли с Участием Казахстана” (Arbitrajne Dela s Uchastiem Kazahstana), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35883129#pos=6;-155
http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli-devletinde-yabanci-sermaye.html
<http://herdem.av.tr/tr/dorudan-yabanc-yatrimlar-ve-trkiye/>
www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss142m.html
<http://www.katiad.kz>
<http://kidi.gov.kz/public/publications/483>
<http://e-law.kz/sovetiy/13-blog/72-zashchita-investorov.html>
<http://www.memleket.com.tr/kazakistanda-dogrudan-yatirim-yuzde-40-artti-1094424h>
<https://www.miga.org/who-we-are/member-countries/>
<https://icsid.worldbank.org/en/Pages/about/Database-of-Member-States.aspx>
<http://invest.mid.gov.kz/ru/pages/soglasheniya-o-pooshchrenii-i-vzaimnoy-zashchite-investiciy>

http://www.verginet.net/dtt/1/Ulkeler_4825.aspx

<http://kgd.gov.kz/ru/content/konvencii-ob-izbezhanii-dvoynogo-nalogooblozheniya-i-predotvrashchenii-ukloneniya-ot>

<http://rfcaratings.kz/6579>

https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0289_1.pdf

<https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw3126.pdf>

